

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI
Filozofická fakulta
Katedra politologie a evropských studií

Šléglová Veronika

**Komparace programatiky Československé strany
lidové a Hlinkovy slovenské ľudové strany mezi
světovými válkami**

Bakalářská práce

Vedoucí práce: Doc. PhDr. Jiří Lach Ph.D., M.A.

OLOMOUC 2009

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracovala samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 31. 3. 2009

OBSAH

ÚVOD	3
1. IDEOLOGICKÉ DIMENZE.....	9
2. POSTAVENÍ CÍRKVE	11
3. ČSL A JEJÍ PROGRAM.....	15
3.1. ČSL a dimenze podpory režimu	18
3.2. Náboženská a kulturně-etnická dimenze.....	20
3.3. Socioekonomická dimenze	23
3.4. Zahraničně-politická dimenze.....	26
4. HSĽS A JEJÍ PROGRAM	29
4.1. HSĽS a dimenze podpory režimu	32
4.2. Náboženská a kulturně-etnická dimenze.....	37
4.3. Socioekonomická dimenze	40
4.4. Zahraničněpolitická dimenze	42
5. MOŽNOST SPOLUPRÁCE.....	45
ZÁVĚR	49
PRAMENY A LITERATURA.....	51
PRAMENY	51
Tištěné.....	51
Noviny a časopisy	52
Internetové zdroje	52
LITERATURA	53

ÚVOD

Československá strana lidová (ČSL) a Hlinkova slovenská ľudová strana (HSL'S) patřily v meziválečném období k největším křesťanským stranám, které působily v rámci politického systému Československé republiky (ČSR). V tomto období prošly tyto reprezentantky politického katolicismu různými etapami politického života. Byly členy opozice i vládních koalic. Z pozice stran, které se po vzniku ČSR ocitly na okraji politického spektra, se postupně staly jeho nedílnou součástí. V každé pozici však stály pevně na křesťanských základech a za svým programem. Obě strany disponovaly propracovanou programatikou, která vyjadřovala jejich stanoviska a cíle, a zároveň jim sloužila k vymezení se vůči ostatním politickým stranám, ale i k sobě navzájem. Do jaké míry se programatika ČSL a HSL'S odlišovala či se shodovala, a jaký to mělo vliv na jejich vztah, se pokusíme prozkoumat v této práci. Programatiku ČSL a HSL'S budeme sledovat v období od konce roku 1918 až do listopadu 1938, kdy ČSL fakticky zaniká. Nejzásadnější programové dokumenty vznikají krátce po založení těchto stran. K nim jsou pak v průběhu námi sledovaného období přidávány další, které reflektují tehdejší politickou a společenskou situaci. U HSL'S můžeme sledovat ke konci 30. let určitou změnu v postoji k zahraničně politické situaci, ale jinak programy obou stran pevně stály za zásadami vytyčenými v jejich základních programových dokumentech.

Programatika ČSL i HSL'S je doposud málo prostudovanou látkou, což mě také vedlo k výběru tohoto tématu. Zvolila jsem si ho i díky danému časovému rozmezí, jelikož to byla doba, kdy církev a náboženská orientace hrála v porovnání se současností v politice mnohem větší roli. Tento fakt se projevuje i v důrazu, který tyto strany kladou na katolickou víru ve své programatice i v politické praxi.

V dnešní české společnosti, která má k náboženství spíše chladný vztah, se s tímto jevem již nesetkáme.

ČSL a HSLŠ byly křesťanské strany působící v jednom státním útvaru. Obě vycházely z principů katolického učení, snažily se o dosažení stejných konfesních a morálních cílů, a přesto mezi nimi formálně nedošlo k navázání dlouhodobější politické spolupráce či sjednocení. Příčiny můžeme hledat v různých oblastech politiky těchto stran. Jelikož jejich programy představují zásadní hodnoty, v rámci kterých by se měla odvíjet veškerá jejich činnost, budu se snažit najít příčiny právě v programatice stran. Osobní antipatie mezi představiteli stran a jejich mocenské ambice mohou být také překážkami, ale jelikož nejsou postižitelné programatickými kritérii, nebude na ně v této práci brán zřetel.

Cílem práce je představit programatiku ČSL a HSLŠ v jednotlivých ideologických dimenzích, tak jak je formuloval politolog Arend Lijphart a následně je porovnat. Na základě tohoto srovnání se pak pokusím ověřit hypotézu, že právě základní programové požadavky bránily Československé straně lidové v realizování pevné vzájemné spolupráce s Hlinkovou ľudovou stranou v meziválečném období.

Tuto hypotézu se pokusím potvrdit pomocí komparativní metody a v textu bude použito empiricko-analytického přístupu.

Práce je rozdělena do pěti kapitol. Po úvodu následuje první kapitola, kde se budu stručně zabývat obecným rozdělením programů politických stran a pohledy na jejich zkoumání. Jsou zde uvedeny ideologické dimenze, které stanovil Arend Lijphart, a také podmínky, které musejí být při práci s nimi dodrženy. V závěru kapitoly jmenuji ty ideologické dimenze, které budou použity a přizpůsobeny účelům této práce.

Druhá kapitola bude pojednávat o postavení církve v ČSR v meziválečném období. Jelikož katolická církev a sledované strany byly úzce propojeny, je důležité si uvědomit, v jaké situaci se tato instituce nacházela, jaký vliv to mělo na programové požadavky stran

a na jejich vzájemný poměr. Krátce se zmíním i o tom, jak odlišně vnímalo katolickou církev české a slovenské obyvatelstvo a jaké důsledky to mělo na řešení otázek týkajících se katolické církve.

Třetí kapitola bude patřit pouze ČSL. Na jejím začátku nalezneme pár vět o založení strany a její organizaci, která ovlivňovala i celkovou podobu programů. Zmíněny budou základní programové dokumenty, zásadní cíl, kterého strana chtěla dosáhnout, a hlavní pilíře její programatiky. V krátkosti zde uvedu i podobu taktiky, kterou ČSL využívala k dosažení svých cílů. Dále bude kapitola členěna na podkapitoly, které pojednávají o jednotlivých oblastech programatiky. V části zabývající se dimenzí podpory režimu zaměřím pozornost na pohled ČSL na ČSR, na její postoj k demokracii a k autonomistickému hnutí, které se na Slovensku stále více šířilo a ohrožovalo jednotu ČSR. V části, která pojednává o náboženské a kulturně-etnické dimezi se zmíním o názoru strany na odluku církve od státu a uvedu zde zákony, které nejvíce narušily dříve nedotknutelné sféry vlivu katolické církve a byly v rozporu s programem ČSL. V závěru se zaměřím na kulturní působení ČSL a na její postoj k ostatním národům žijícím v ČSR. V rámci socioekonomické dimenze objasním, co se skrývá pod pojmem křesťanský solidarismus, jeho vztah k socialismu, k soukromému majetku a ke kapitalismu. Na závěr zmíním sociální požadavky, zákony, které ČSL pomohla prosadit a zhodnotím úspěšnost křesťanského solidarismu. V závěrečné podkapitole rozeberu představy ČSL o zahraniční politice a obchodu. Poslední bod se bude týkat názorů ČSL na zahraniční situaci, která panovala na konci 30. let.

Čtvrtá kapitola se bude věnovat jen HSL'S a bude strukturována stejně jako předešlá kapitola. Na jejím počátku je nastíněno směřování strany po jejím vzniku a počátek její autonomistické politiky. Část kapitoly věnuji i organizaci strany, jejímu tisku a taktice. Nalezneme zde celkové hodnocení podoby programů HSL'S a jejich cílů. Největší pozornost u HSL'S věnuji dimenzi podpory režimu, kde budu sledovat vývoj požadavků na autonomii Slovenska, které jsou páteří její

programatiky. Přiblíženy budou i jednotlivé oficiální návrhy na autonomii a konečné řešení této problematiky. Stručně pojednám i o poměru HSL'S k demokracii. V druhé podkapitole zabývající se náboženskou a kulturně-etnickou dimenzí shrnu postoj HSL'S k odluce církve od státu a k zákonům dotýkajících se katolické církve. Převážná část se bude věnovat oblasti školství a na ni navazující jazykové otázce. Podkapitolu ukončím vyjmenováním představ HSL'S, které měly podnítit vzdělanost slovenského obyvatelstva. V socioekonomické dimenzi se nejprve zmíním o významu, který měly hospodářské a sociální otázky v programu HSL'S. Nastíním zde problémy, které HSL'S viděla v hospodářské politice a způsoby jejich řešení, které strana navrhovala. Na závěr představím sociální požadavky. V poslední podkapitole se budu snažit objasnit stanoviska HSL'S, která nastolila k zahraniční politice. Zabývat se budu i postoji HSL'S k Sovětskému svazu, k autoritativním režimům, k mnichovskému diktátu a k oficiální zahraniční politice ČSR.

Práci uzavírá poslední kapitola, která je klíčová pro ověření hypotézy. Dojde zde ke komparaci a zhodnocení jednotlivých dimezí. Na základě tohoto zhodnocení uvedu nalezené překážky a pokusím se posoudit, zda mohou být příčinou k nenavázání spolupráce mezi ČSL a HSL'S.

Oblasti věnující se teorii programatiky se v českém prostředí zatím nedostalo dostatečné pozornosti. Z tohoto důvodu je potřeba zaměřit se převážně na zahraniční zdroje. Z českých autorů se jí zajímá například Petr Fiala, který teorii stranických programů věnoval jednu z podkapitol knihy *Teorie politických stran*. Základy programatiky politických stran položili především Heino Kaack, Günter Olzog a Hans J. Liese. Jejich práce zmiňovat nebudu, jelikož se přímo netýkají obsahu práce, který jsem si stanovila. Klíčový pro tuto práci je příspěvek Arenda Lijpharta *Political Parties: Ideologies and Programs*, kde se tento americký politolog zabýval programovými rozpory, ke kterým mezi stranami dochází. K jeho stanovení ideologických dimezí

Ize podotknout, že slouží spíše k vymezení základního směřování stran. Rozpory lze hledat v mnohem více konkrétnějších oblastech.

Literatura zabývající se o problematiku dějin a vývoje ČSL v období mezi světovými válkami je doposud malého rozsahu. Sleduje český politický katolicismus v samostatných publikacích a nebo v rámci historie římskokatolické církve. Za předního odborníka, který se zabývá problematikou českého politického katolicismu, považují profesora Miloše Trapla, který svou prací položil základy výzkumu ČSL. Jeho publikace budou v této práci často využity a jejich výčet nalezneme v seznamu literatury. Mezi nejnovější počiny tohoto autora patří stať, která sleduje ČSL v období od 1918–1938 a najdeme ji ve sborníku s názvem *Český politický katolicismus 1848–2005*. Křesťanským stranám věnuje svoji pozornost i profesor Pavel Marek. Zabývá se především katolicismem před rokem 1918, ale v některých pracích zasahuje i do období po roce 1918. Je potřeba se zmínit i o jeho editorské činnosti. Stal se editorem mnoha sborníků týkajících se politického katolicismu. Tyto sborníky převážně vycházejí z konferencí, které profesor Marek na toto téma zorganizoval. V poslední době přibývá publikací, které rozebírají problematiku politického katolicismu a pomalu tak zaplňují mezery ve výzkumu tohoto tématu. Je to například *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích* či *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Dosavadní literatura, která se zabývá čistě jen programatikou ČSL, je z mého pohledu velmi nedostatečná. V tomto ohledu mně byly nápocny pramenné zdroje, především samotné programy české a moravské větve ČSL. Prameny zabývající se činností ČSL musíme hodnotit s opatrností, jelikož sami autoři těchto děl nejsou vždy objektivní. Stejně jako tehdejší stranický tisk, který má ovšem velkou informační hodnotu.

Tématem HSL'S se zabývají především slovenští autoři. Můžeme se setkat i se zcela neobjektivním hodnocením HSL'S, kdy ji někteří autoři vnímají jen v pozitivním či ve zcela negativním světle. Množství

a kvalitu literatury o HSL'S považují za nedostačující. Kvalitní zpracování problematiky slovenského politického katolicismu podává doktorka Alena Bartlová, která se zabývá politickými dějinami meziválečné ČSR s důrazem na Slovensko. Její monografie o Andreji Hlinkovi mapuje nejen jeho životní osudy a názory, ale i vývoj HSL'S, čímž se liší od ostatních autorů píšících o této osobnosti. Dále je autorkou mnoha studií o HSL'S, které jsou základem pro další studium. Celkový pohled na HSL'S nabízí doktor Ľubomír Lipták ve své práci *Politické strany na Slovensku: 1860-1989*. Nejucelenejší prací věnující se slovenskému politickému katolicismu od jeho počátků až do zániku HSL'S je sborník *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905-1945*, kde najdeme i dva příspěvky zabývající se programatikou HSL'S. Ke zhodnocení programatiky HSL'S mi výrazně dopomohl tehdejší stranický tisk *Slovák a Slovenská ľudová politika*. Tato periodika obsahují převážně články oslavující úsilí HSL'S. Pokud se však omezíme na hledání programových požadavků, jsou tyto noviny neocenitelným zdrojem informací.

1. IDEOLOGICKÉ DIMENZE

Předmětem politologického výzkumu se stále častěji stávají politické programy stran a jejich analýza. Program je fundamentálním součástí politické strany a proto je nutné ho při výzkumu politických stran zohledňovat. Programy rozdělujeme na dva základní typy: exekutivní politické programy a programy politických stran. První typ představuje programy určené pro realizaci politiky v konkrétních oblastech. Z teoretického hlediska spadá pod obsahový rozměr politiky tedy *policy*. Druhý typ – programy politických stran – se svými základními přístupy k řešení společenských problémů dotýká také dimenze *policy*, ale spíše je řadíme pod procesuální stránku politiky, tedy *politics*, protože jejich prostřednictvím dochází ke střetům s jinými stranami, s vládou a různými politickými subjekty.¹ Proto budu v této práci věnovat pozornost tomuto druhému typu.

Stranické programy můžeme zkoumat ze dvou různých pohledů: z formálního hlediska, tedy podle toho, jaký typ stranického programu konkrétní program představuje a nebo z hlediska ideologicko – názorového. Tedy podle toho, jak se na základě programu strana ideologicky vymezuje a jaká nabízí základní řešení pro konkrétní oblast politiky.² Nás bude blíže zajímat hledisko ideologicko – názorové a především teorie amerického politologa Arenda Lijpharta.

Na základě analýzy ideově-politických postojů lze strany rozdělit do tzv. stranických rodin, což jsou skupiny sdružující politické strany s podobnou ideologicko-programovou totožností. Teorií stranických rodin se zabývá mnoho autorů, ale jelikož tato komplikovaná problematika není součástí této práce nebudu ji zde dále rozvádět.

Ke střetům mezi stranami nejčastěji dochází na základě ideově-politického postoje. Jestliže nalézáme programové rozpory, musíme sledovat ty oblasti politiky, v nichž rozpory probíhají. Politolog Arend

¹ FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno 1998, s. 92.

² Tamtéž, s. 92–93.

Lijphart vymezil několik ideologických dimenzí, v nichž můžou tyto střety probíhat. Jsou to: socioekonomická, náboženská, kulturně-etnická, městsko-venkovská, zahraničně-politická, postmaterialistická a dimenze podpory režimu. Lijphart dále zdůrazňuje, že tyto konfliktní dimenze musejí mít dlouhodobější charakter, abychom s nimi mohli pracovat.³ Tuto podmínku námi sledované oblasti splňují. K výrazným změnám programů, které by nějak změnilo výchozí směřování stran, nedochází ani u ČSL ani u HSL'S.

ČSL a HSL'S si jsou ze základního ideologického hlediska velice podobné. Obě jsou to křesťanské strany, které vycházejí ze stejného katolického učení, a obě hájí pozice katolické církve. Patří do stejné stranické rodiny. Nicméně téměř po celé meziválečné období tyto strany nedokázaly blíže spolupracovat. Vzájemné sjednocení, které trvalo do konce roku 1921, bylo dáno spíše potřebou utvořit silný katolický tábor, který by jednotně bránil ohroženou katolickou církev. Pro hledání odpovědí na nemožnost bližší spolupráce ČSL a HSL'S se musíme tedy zaměřit na jednotlivé oblasti politiky. Pokusím se programatiku ČSL a HSL'S ukázat a srovnat v některých ideologických dimenzích. Budou to: dimenze podpory režimu, náboženská, kulturně-etnická, socioekonomická a zahraničně politická dimenze. Postmaterialistická dimenze nebude zkoumána, protože nespadá do námi sledovaného období. Její nástup sledujeme až v 70. – 80. letech 20. století. Městsko-venkovskou dimenzi jsem do své práce nezařadila, jelikož ji nepovažuji za tak zásadní jako ostatní zmíněné dimenze.

Pod dimenzi podpory režimu zahrnu i vztah stran ke státu jako celku a ke státoprávnímu uspořádání, jelikož tato problematika je pro jejich vzájemný vztah stěžejní. Náboženskou a kulturně-etnickou dimenzi přiblížím v rámci jedné podkapitoly, neboť kulturní otázky u sledovaných stran vycházejí právě z katolické víry. Hodnoceny budou ale samostatně.

³ LIJPHART, Arend: *Political Parties: Ideologies and Programs*. In: BUTLER, David – PENIMAN, Howard – RANNEY, Austin (Edd.): *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*. Washington – London 1981, s. 26–51.

2. POSTAVENÍ CÍRKVE

Bezprostředně po vzniku ČSR se katolická církev ocitla ve velmi komplikované situaci. Musela se potýkat s vážnými vnitřními i vnějšími problémy. V českých zemích byly ztělesňovány silným proticírkevním hnutím s názvem Pryč od Říma, jehož cílem bylo výrazné oslabení tradičního vlivu církve ve společnosti a především odluka církve od státu. Církev byla stále vnímána jako stoupenec a opora habsburské monarchie.⁴ Odpor a nedůvěra ke starým řádům, které představovalo Rakousko-Uhersko, se tak obrátily i proti církvi. Nejlépe to vystihuje heslo, které se šířilo tehdejší společností: „Zúctovali jsme s Vídní, zúctujeme s Římem!“⁵

Tyto silné negativní nálady byly podporovány nejen různými útoky v tisku, ale i obrazoboreckými činy⁶, jejichž nejvýraznějším symbolem se stalo svržení Mariánského sloupu na Staroměstském náměstí v Praze 3. listopadu 1918. Toto neuvážené jednání bylo odsouzeno jako vandalství. Na Slovensku, kde náboženství hrálo mnohem významnější roli, a protikatolický boj se zde téměř neprojevil, bylo svržení sloupu vnímáno jako projev neznabožství českého lidu.⁷ Ze Slovenska přicházelo mnoho stížností na protikatolické dění v českých zemích. Sám Andrej Hlinka si v Národním shromáždění postěžoval. Mimo jiné prohlásil: „*Ale, pánovia, ten fakt sa odčiniť nedá, ten fakt, čo sa stal na Staromestskom námestí, ten sa odčiniť nedá, a tento prišiel cestou časopisov do verejnosti. Preto cítilo Slovensko akési obavy v náboženskom ohľade, akúsi bázeň, a to je pre nepriateľov našej Československej republiky, pre Maďarov, pre nepriateľov našich na pravo i na ľavo veľmi vítané. Tí hneď ukazujú: Slováci, pozrite, čo Vás*

⁴ KOUŘIL, Miloš: *Katoličtí kněží v politice Československa v meziválečném období*. In: *Politický katolicismus v nástupnických státech rakousko-uherské monarchie v letech 1918–1938*. Olomouc 2001, s. 31.

⁵ HALAS, František X.: *Fenomén Vatikán*. Brno 2004, s. 530.

⁶ Např. strhávání soch světců, útoky na kostely, kaple a jiné sakrální objekty

⁷ BARTLOVÁ, Alena: *Andrej Hlinka*. Bratislava 1991, s. 44–45.

očekáva. My sme Vám brali len reč, ale tam Vám idú brať i vieru.“⁸ Silné pozice HSLŠ a fakt, že na Slovensku tvořilo katolické obyvatelstvo většinu, musely být reflektovány. I prezident Tomáš Garrigue Masaryk si uvědomoval, že „*násilný postup vůči katolické církvi bude na Slovensku vnímám negativně a bude tak odcizovat Slováky od ideje společného státu.*“⁹ Netušil, že o něco později politická reprezentace slovenské katolické církve – HSLŠ – přijde s programem, který bude útočit na onu ideu společného státu. Nicméně ohledy na slovenskou náboženskou otázku mírnily radikálnost české politické reprezentace v přístupu k církevní problematice.

Největších rozměrů nabylo hnutí Pryč od Říma v letech 1918–1920, kdy z římskokatolické církve hromadně odcházeli věřící. Další nepříznivou skutečností bylo reformní hnutí části českých katolických duchovních, které vyústilo až v založení Československé církve v lednu 1920 a v boj o kostely a fary této církve s církví katolickou. Z 1 388 000 věřících, kteří opustili katolickou církev, jich Československá církev získala něco přes půl milionu. Církev změnilo i 288 kněží, což byla další velká ztráta a závažný problém, s kterým se musela tato instituce potýkat.¹⁰

Největší hrozbu představoval požadavek většiny politických stran i veřejnosti nově vzniklého státu – odluka církve od státu. Nejradičálnější forma odluky chtěla církvi vzít veškerá její práva i část majetku a zcela potlačit její vliv ve společnosti. Zpočátku se zdála být odluka nevyhnutelná, ale postupem času se ukazovalo, že to nebude jednoduchý úkol. Zastánci se nemohli dohodnout na podobě odluky a bylo potřeba řešit mnohem důležitější úkoly nově vznikajícího státu. Nicméně byly vydávány zákony dotýkající se církevních záležitostí,

⁸ *Národní shromáždění československé 1918–1920.* In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna. <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/024schuz/s024002.htm> (20. 2. 2008)

⁹ LACH, Jiří: *K církevnímu rozkolu v českých zemích.* In: MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu.* Rosice u Brna 2000, s. 12.

¹⁰ KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938), 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky.* Praha 2000, s. 318.

kteře vyvolávaly silný odpor katolických stran. Jistou úlevou se stal fakt, že rozluka nebyla zakotvena v ústavě z roku 1920 a vyřešení poměru mezi církví a státem se tak oddalovala. Nermalou zásluhu na tom mají i katolické strany, především předseda ČSL Jan Šrámek.¹¹

Přelomem ve vztahu církve a státu se stala dohoda, která byla uzavřena mezi ČSR a Vatikánem. Předcházela jí takzvaná Marmaggiho aféra, která narušila vztahy mezi ČSR a Svatým stolcem. K události došlo 6. července 1925, kdy se poprvé oslavoval Husův den jako památný den. Schválení tohoto svátku předcházely bouřlivé debaty a protesty katolických stran i samotného Vatikánu. Oslavy se účastnili i nejvyšší představitelé státu a prezident Masaryk při příležitosti tohoto dne dokonce vyvěsil nad Pražským hradem černou husitskou vlajku s rudým kalichem. Papežský nuncius Francesco Marmaggi reagoval na průběh těchto oslav odjezdem z Prahy. Svým odjezdem rozpoutal vlnu útoků proti Vatikánu a církvi, především v socialistickém tisku, který hodnotil jeho odjezd jako urážku státu a národa.¹² Protikatolická hesla již nevzbuzovala takovou odezvu jako tomu bylo na počátku republiky. I když byly vážně narušeny diplomatické vztahy s Vatikánem, k úplnému přerušení nedošlo. Tento konflikt pozastavil probíhající jednání o řešení církevně-politických záležitostí mezi ČSR a Vatikánem. Vzájemné vztahy byly postupně zlepšovány a vyjednávání vyústilo roku 1927 k uzavření dohody mezi oběma státy – tzv. *modus vivendi* –, která byla vyhovující pro obě strany.¹³ Smlouva přinesla kompromisní řešení církevních záležitostí¹⁴, plně obnovila diplomatické styky, zlepšila vztahy mezi církví a státem a tím zažehnala hrozbu úplné odluky církve od státu.

¹¹ MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*. Brno 2005, s. 14–20.

¹² VEČEŘA, Pavel: *Marmaggiho aféra: Úloha katolicismu optikou dobových tištěných médií levice*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno 2008, s. 209–217.

¹³ KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa*. Olomouc 2005, s. 53–60.

¹⁴ Např. srovnání hranic diecézních se státními, vliv na obsazování biskupských stolců, správa církevních statků

Svatováclavské oslavy v roce 1929 už se nesly v duchu pozitivní změny vztahu církve a státu. Oslav, které vzdávaly poctu jak národnímu patronu, tak i světcům katolické církve, se zúčastnil i prezident Masaryk. Požadoval však, aby bylo dodržováno rozdělení mezi církevním a státním charakterem oslav.¹⁵

Posledním výrazným mezníkem ve vzájemných vztazích byl celostátní katolický sjezd v roce 1935. Edvard Beneš se dokonce podílel na pořádání kongresu a „vláda oficiálně přivítala papežského legáta, kardinála Verdiera, se všemi poctami náležejícími papežskému suverénu.“¹⁶ To bylo nejlepším důkazem nejen dobrých vztahů ČSR a Vatikánu, ale zároveň nám to dokresluje cestu, kterou církev od počátku republiky urazila.

V prvním desetiletí ČSR se ČSL i HSLŠ musely daným okolnostem přizpůsobovat, bojovat a snažit se zabránit vytlačení církve na okraj společnosti. Tento boj dokonce krátce spojil ČSL s HSLŠ. Jak jsem uvedla výše, pozice církve a s ní i politického katolicismu se v průběhu existence Československa zlepšovala a katolicismu se povedlo přizpůsobit novým poměrům. Ale jak podotýká Petr Fiala, i přes zlepšení situace „katolická církev zaujímala po celou dobu meziválečné Československé republiky spíše obranné reakce a nikdy nebyla zcela akceptována jako důležitá konstitutivní součást české společnosti.“¹⁷

¹⁵ HALAS, F. X: c. d., s. 561–562.

¹⁶ KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2*. Praha 1991, s. 244.

¹⁷ FIALA, Petr: *Laboratoř sekularizace*. Brno 2007, s. 35.

3. ČSL A JEJÍ PROGRAM

Katolické hnutí bylo do vzniku ČSR v českých zemích značně roztrženo. K procesu slučování jednotlivých katolických stran nemalou měrou přispěl i výše zmíněný protikatolický boj. Vystala zde naléhavá potřeba jednotné a silné strany, která se postaví nelehkým úkolům. Takovou stranou měla být ČSL, jejíž první celostátní sjezd se konal 26. ledna 1919. Jednotu obou zemských organizací však zastupoval pouze společný poslanecký klub, který byl fakticky vedením strany. Jednotný ústřední výkonný výbor byl zřízen až roku 1922.¹⁸ I přes jednotný řídicí orgán po celé meziválečné období sledujeme názorové odlišnosti mezi zemskými organizacemi, které se promítaly i do jejich programatiky.

ČSL působila celostátně, ale její organizace byla značně decentralizovaná. Strana se skládá ze čtyř autonomních zemských stran. V Čechách a na Moravě se organizovaly již od vzniku ČSR, na Slovensku byla zřízena v roce 1925 Československá stran lidová a ve stejném roce pod názvem Christijanskonarodna partija Podkarpatskoj Rusi rozšířila ČSL působnost o Podkarpatskou Rus.¹⁹ Toto zemské členění se projevilo i v programu, jelikož každá větev strany si vydávala své vlastní programy. Na Slovensku a na Podkarpatské Rusi byla působnost lidové strany ve srovnání s českými zeměmi spíše marginální. Proto se budu zabývat pouze programy české a moravské větve.

V programech české a moravské zemské organizace mnohdy nalézáme odlišnosti. Klíčový programový dokument v Čechách z roku 1920 se jmenoval *Obnova lidské společnosti*. Morava si svůj program vytvořila a schválila v květnu roku 1921. Ten rozlišoval politické,

¹⁸ DANĚK, Břetislav – SLEZÁKOVÁ, Alena: *70. výročí zrodu ČSR a vznik ČSL*. Praha 1988, s. 130–132.

¹⁹ ŽAMPACH, František Method: *Přehled dějin Československé strany lidové*. Brno 1933, s. 3–4.

kulturní, sociální, hospodářské a mezinárodní otázky. Český program měl pět částí: rodina, obec, stavy, stát a společnost mezinárodní.²⁰ Moravské křídlo strany mělo mnohem lepší zázemí než české. Její členská i voličská základna zde byla větší, což je bezesporu dáno větší religiozitou moravského obyvatelstva, především na venkově.²¹ Z této skutečnosti vyplývá fakt, že i na celostátní úrovni mělo moravské vedení silnější pozice.

ČSL se snažila být stranou všech společenských tříd a vrstev a bojovat za jejich práva. Každý stav měl ale odlišné potřeby a zájmy, a proto byly na Moravě vydány ještě speciální programy pro každý stav. Tyto programy se od sebe nejen výrazně lišily, ale v některých bodech si i odporovaly. Rozpory v některých hospodářských, ale i národnostních otázkách vedly k mnoha sporům mezi českou a moravskou sekcí strany.²² V zásadních cílech strany, v kulturní a školské oblasti však nalezneme shodu. Nejvýznamnějším úkolem a završením všech snah ČSL mělo být pokřesťanštění společnosti. Na moravském zemském sjezdu bylo prohlášeno „*za hlavní a nezměnitelný cíl politiky strany pokřesťanštění veřejného života národního a státního v Československé republice a plně schvaluje, že za tímto velkým cílem strana jde pevně cestou politiky státotvorné a stát zachraňující, cestou kladné účasti a radostné spolupráce na všem, co pro československý národ a národní náš stát v politickém, sociálním a hospodářském zákonodárství se podniká, aby tak zákonodárná práce obsahovala všechny prvky křesťanské národní kultury a křesťanské solidarity, ať už parlamentní většiny se mění dle nezbytných časových potřeb.*“²³ Státotvornost ČSL byla spojena i s nacionalismem, který měl odloučit katolickou církev od prorakouské politiky. ČSL se identifikovala

²⁰ TRAPL, Miloš: *Český politický katolicismus v letech 1918–1938*. In: *Český politický katolicismus 1848–2005*. Brno 2008, s. 197.

²¹ TRAPL, Miloš: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918–1938*. Praha 1968, s. 19.

²² TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Olomouc 1990, s. 14.

²³ *Ročenka Československé strany lidové*. Brno 1928, s. 31–32.

s českými nacionálními cíli natolik, že ztrácela kontakt s politickým katolicismem ostatních národů. Zejména s HSL'S.²⁴

Za neotřesitelný základ všech programů můžeme považovat katolickou víru, obrana církve, křesťanský solidarismus, úsilí přenést křesťanskou morálku do soukromého i veřejného života a důraz na demokratickou ČSR. Programy ČSL se zabývaly mnoha problémy české společnosti a státu, uváděly stranické zásady, ale už zde nenajdeme prostředky, kterými chtěla ČSL tyto problémy řešit.

K šíření zásad ČSL nemalou měrou přispíval vedle různých satelitních organizací i stranický tisk, který se stal důležitou spojnici mezi stranou a voliči. Ústředním tiskovým orgánem se od roku 1922 staly Lidové listy, v Čechách byl nejčtenějším deník Lid a na Moravě to byl brněnský Den a olomoucký Našinec. Na podporu strany vycházelo i mnoho různých časopisů.²⁵ Vydavatelská činnost ČSL byla velmi rozsáhlá a věnovala se téměř všem oblastem lidského života.

K prosazení jednotlivých programových bodů je důležitá i taktika, kterou strana používá v rámci parlamentního a vládního boje. Taktika strany, kterou ztělesňoval předseda Šrámek, byla založena převážně na opatrném postupu, kompromisech, a hlavně na oddalování závažných otázek na pozdější dobu.²⁶ Mezi největší úspěch této oddalovací taktiky můžeme počítat zažehnání odluky církve od státu. Předseda Jan Šrámek byl často kritizován za příliš opatrné postoje. Uvědomoval si však, že nemá smysl pouštět se ohledně církevních požadavků do těžko řešitelných sporů, a raději volil méně radikální východisko. Dokonce se zde objevovaly i názory, že by strana měla postupovat stejně jako HSL'S.²⁷ Vzhledem k okolnostem hodnotím Šrámkův postup za daleko přínosnější než navrhovaný radikální přístup, který by mohl vyvolat i tvrdší útoky ostatních politických stran

²⁴ FIALA, Petr: *Katolicismus a politika*. Praha 1995, s. 192.

²⁵ TRAPL, Miloš: *Tisk Československé strany lidové 1918–1948*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Tisk a politické strany*. Olomouc 2001, s. 89–91.

²⁶ PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha 2007, s. 12–13.

²⁷ LUKEŠ, Bohumil: *Historie křesťanské demokracie ve středoevropském prostoru: Československá strana lidová*. Jihlava 2002, s. 14.

a neúčast ČSL v koaličních vládách. Právě díky politickým schopnostem svého předsedy se ČSL stala uznávanou státotvornou stranou a také jedinou významnou zástupkyní českého politického katolicismu v meziválečném období.

3.1. ČSL a dimenze podpory režimu

V programech ČSL se setkáváme s pojmem křesťanský demokratismus, jehož hlavní myšlenkou je, že „*všechna moc politická přechází od Boha skrze lid, pro jehož blaho jsou vládcí. Proto také křesťanskému demokratismu jest nejbližší ona vládní forma, při níž nerozhoduje dědičnost, posloupnost, ale svobodná vůle lidu. Takovou vládní formou jest demokratická republika...*“²⁸ V demokratické republice viděli lidovci ideální zřízení pro zachování míru, záruku svobody, rovnosti občanů a pro hospodářský a sociální pokrok. Pevně stála za všeobecným, rovným a tajným hlasovacím právem pro muže i ženy. Volby měly probíhat dle zásad poměrného zastoupení. ČSL si byla vědoma, že většinový systém by pro ni byl v její situaci nevýhodný.

V moravském programu je i zmínka o podobě vlády. Ta měla být „*výlučně parlamentní*“²⁹ a nikoli úřednická „*poněvadž je to proti duchu demokratických zásad, na kterých byla československá republika ústavou vybudována.*“³⁰

Český program obsahuje i poznámku o zavedení plebiscitu, který by měl probíhat, pokud se mělo jednat o závažných státních otázkách. Josef Doležal v této souvislosti zmiňuje, že by se tímto způsobem mělo hlasovat o náboženské výchově ve školství.³¹ Za jakých podmínek by měl plebiscit probíhat, zde nenajdeme.

V problému uspořádání státu se ČSL postavila za jednotnou ČSR. V rámci tohoto jednotného státu však prosazovala rozsáhlou

²⁸ FUČÍK, Tomáš: *Čsl. strana lidová, její program a cíle*. Brno 1933, s. 5–6.

²⁹ Tamtéž, s. 6.

³⁰ Tamtéž, s. 6.

³¹ DOLEŽAL, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928*. Praha 1928, s. 63.

správní autonomii zemí, která ale nesměla narušit jednotnou ústřední správu. Nesouhlasili s župním systémem, který se neosvědčil a byl zrušen reformou v roce 1927, která dělila ČSR na čtyři země – Čechy, Moravu, Slovensko a Podkarpatskou Rus. Jednotlivé země měly ze dvou třetin volená a ze třetiny jmenovaná správní zastupitelstva. Ta ale nezískala zákonodárnou pravomoc, konečné slovo měl státem jmenovaný zemský prezident a okresní hejtman.³² Tuto správní reformu ČSL schvalovala a ve své ročence z roku 1928 uvádí: „*Velký boj lidové strany za zemskou autonomii proti župám skončil vítězstvím našeho požadavku.*“³³ ČSL také doufala, že tímto zákonem vyhoví alespoň částečně požadavkům HSLŠ. I když slovenská administrativa získala více pravomocí, řešení politických otázek stále spadalo pod centrální vládu, a právě proti tomuto HSLŠ dále bojovala. V požadavku slovenské autonomie stála ČSL nekompromisně proti jakémukoli separatismu.

ČSL byla důslednou obhájkyní demokracie ČSR, což prokazovala svou činností ve vládě i v parlamentu. Za garanty prvorepublikové demokracie ČSL považovala T. G. Masaryka i Edvarda Beneše, které vždy podpořila při prezidentské volbě, a to i přesto, že oba tito státníci neměli k politickému katolicismu vřelý vztah.³⁴ Uvnitř strany se našli i kritici demokratického zřízení. Především v českém křídle strany, které bylo více pravicově orientované a již ve 20. letech oceňovalo Mussoliniho stavovský stát. V první polovině 30. let se neshody o dalším směřování strany mezi českou a moravskou větví vyhrotily. Hlavním zastáncem stavovského státu, inspirován také papežskou encyklikou *Quadragesimo anno*, byl v Čechách Bohumil Stašek, který na tomto základě započal sblížení českého křídla s HSLŠ. Šrámkovo moravské křídlo a také někteří přední představitelé české větve strany se proti Staškovi a jeho novému programu

³² KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII*. Praha – Litomyšl 2000, s. 594.

³³ *Ročenka Československé*, s. 111.

³⁴ PEHR, Michal: *Československá strana lidová a její vztah k demokracii v době první Československé republiky*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno 2008, s. 157.

stavovského zřízení postavili a tento vnitrostranický boj vyhráli. ČSL si tak jako jediná občanská strana uhájila svoji demokratickou linii až do září 1938.³⁵

3.2. Náboženská a kulturně-etnická dimenze

Náboženství, kultura, školství – tři pilíře programatiky ČSL, které měly nejvýrazněji dopomoci k dosažení nejzásadnějšího cíle strany – pokřesťanstění společnosti. Jsou to ale také oblasti, které byly nejvíce zasaženy protikatolickým bojem.

Odluku církve od státu měla v programu většina politických stran kromě katolických. „*Církev nechť zůstane strážcem a šířitelem náboženských nauk, kdo chce věřiti, modliti se, zpovídati, míti své kostely, kněze od kaplana do arcibiskupa, jistě musí míti také tolik pocitu povinnosti k nim, aby jim poskytnul hmotné prostředky a také tolik pocitu hrdosti, aby nenechal je vydržovati z veřejných prostředků, lidmi, kteří nevěří a církve nepotřebují. A to právě je podstatou odluky církve od státu.*“³⁶ Tato citace je ukázkou postoje ke katolické církvi a jeden z mnoha podobně smýšlejících názorů, které zaplavovaly tehdejší společnost. Katolické církvi byla vyčítána nejen spjatost s rakouským trůnem, ale i to, že bránila pokroku a neuznávala některé moderní vědecké poznatky, čímž nebyla vhodná pro vzdělávací činnost. Dalším „prohřeškem“ katolické církve byl její majetek, který jí měl být dle nejradikálnější podoby odluky odebrán. Součástí odluky by byla také laicizace veřejného školství. Z těchto důvodů ČSL vnímala odluku jako katastrofu, které je nutno zabránit. Podle představ ČSL „*má býti mezi církví a moderním státem soulad. Moderní stát musí dáti církvi úplnou svobodu k jejímu poslání.*“³⁷ Čímž nebylo myšleno odloučení, ale upravení poměrů mezi státem a církví na základě požadavků ČSL,

³⁵ TRAPL, M.: *Politický katolicismus a Československá*, s. 115–124.

³⁶ ŠTYCH, Jaroslav: *Rozluka církve od státu*. Praha 1919, s. 5.

³⁷ FUČÍK, T.: c. d., s. 10.

kteře byly: „*Svoboda svědomí, svoboda konání bohoslužeb, svoboda vyučování náboženství, svoboda církevního sňatku, svoboda při obsazování církevních úřadů a svoboda církevního majetku, co účelového jmění pro udržování církevních institucí.*“³⁸ Ne všechny tyto požadavky byly naplněny, ale pro ČSL i církev bylo největší výhrou odvrácení odluhy.

Jeden ze zákonů, který se úzce dotýkal církve, byla reforma manželského práva. V původním návrhu se měl občanský sňatek stát povinným, ale kvůli pobouření Slovenska došlo ke kompromisu. Občan si mohl dobrovolně vybrat mezi sňatkem na úřadě nebo před duchovním, přičemž platilo obojí. Uzákoněna byla i rozluka manželství, proti níž se katolické strany bouřlivě stavěly, a byly zrušeny překážky náboženského rázu k uzavření manželství. Odvolán tak byl zákon, který ustanovoval, že křesťan si nemohl vzít osobu, která by nevyznávala křesťanství, a odstraněna byla také překážka kněžského celibátu.³⁹ Program ČSL, který je založen na rodině, rázně požadoval znovuzavedení nerozlučitelnosti manželství, neboť „*každá rozluka řádně uzavřeného manželství jest zločinem proti zákonu přirozenému a mívá vzápětí všechny zlé následky...*“⁴⁰ Nejhorším důsledkem rozvodu je dle ČSL poškození výchování dětí. Nepřipouští, že v nefunkčním manželství mohou děti trpět daleko více a že takové manželství může mít i další tragické následky. Stejně nekompromisně vystupovala strana proti legalizaci potratů.

Nejbolestivěji ČSL zasáhlo zákonodárství věnující se školství a náboženské výchově. Již 25. listopadu 1918 byl vydán výnos, který dával žákům dobrovolnou volbu, zda se budou či nebudou účastnit náboženských úkonů. A učitelé se mohli sami rozhodnout, zda budou dozorem při jejich provádění. Došlo i ke zrušení povinné modlitby před začátkem a na konci vyučování. Další výnos, který pobouřil ČSL

³⁸ Tamtéž, s. 11.

³⁹ *Národní shromáždění Republiky Československé v prvním desetiletí.* Praha 1928, s. 920.

⁴⁰ *Obnova lidské společnosti. Program a zásady Československé strany lidové v Čechách.* Praha 1920, s. 9.

a katolickou veřejnost, se zabýval výzdobou školních budov konfesijními symboly. K odstraňování křížů docházelo ve velkém měřítku, stejně jako k demonstracím proti těmto nařízením.⁴¹ Spor o povinné náboženství ve školách vyřešilo až roku 1922 vydání tzv. malého školského zákona. Náboženství se mělo vyučovat dvě hodiny týdně a bylo relativně povinné. Osvobozeni byli žáci bez vyznání a ti, jejichž rodiče o to písemně požádali na příslušném okresním úřadě.⁴² Ve srovnání s původním požadavkem úplné laicizace školství byl tento zákon příznivým vyústěním této problematiky, nicméně v programu ČSL je plně zakořeněno, aby úsilím křesťanské rodiny bylo „*domáhati se všemi prostředky křesťanských škol, které by nejen vyučovaly, ale také vychovaly děti v duchu zásad křesťanských.*“⁴³

ČSL se tématu výchovy a rodiny zabývala ve všech svých programech a svých činnostech. Protože podle ČSL vychování podmiňuje celý život a tím i celou společnost, musí být na něj kladen největší důraz. A jelikož za základ kultury, vzdělání i výchovy zodpovídá vedle rodiny především škola, je třeba jí věnovat velkou pozornost. ČSL se nebránila rozdělení školství na laické a katolické. „*Ve škole náboženské budiž oficielní vyučování náboženství katolickému, přičemž také vyučování ostatních předmětům nesmí se díti způsobem, odporujícím naukám náboženským. Ve škole beznáboženské nebude ovšem zásadně vyučování náboženského.*“⁴⁴ Dále bylo žádáno o navrácení křížů do školních prostor, modliteb a povinné účasti dětí na náboženských úkonech. K tomu již však nedošlo.

Jak vidíme, největší ztrátu vlivu katolická církev utrpěla v oblasti školství. I přes snahu ČSL, která na parlamentní půdě bojovala za křesťanskou výuku, církev už nikdy neměla takový vliv na směr a obsah vyučování, jako před první světovou válkou. Musela se smířit s faktem, že už na tomto poli není rozhodujícím činitelem.

⁴¹ TRAPL, M.: *Český politický katolicismus*, s. 188–190.

⁴² KONÍČEK, Jiří: c. d., s. 45.

⁴³ DOSTÁLEK, Jan: *Náš cíl*. Praha 1933, s. 167.

⁴⁴ *Obnova lidské společnosti*, s. 14.

Snahou ČSL v kulturní oblasti bylo vydávání literatury, budování knihoven, pořádání vystav, hudebních i divadelních představení, podporování kinematografie, rozhlasu, starost o kulturní památky i sport. Samozřejmě tyto kulturní práce měly být v duchu křesťanském. K šíření kulturních idejí ČSL nejvíce pomáhala její tělocvičná a vzdělávací jednota Československý Orel, její kulturní ústředí pod názvem Lidová akademie a vydavatelství Vyšehrad.⁴⁵

Postoj k ostatním národům žijícím v ČSR se ztotožňoval s myšlenkou ČSL, že ČSR je státem národním a že „*Češi a Slováci, dvě větve téhož národa, pro který stát československý byl utvořen, jsou především odpovědny za vše, co upevňuje základy jeho trvání.*“⁴⁶ Tento citát je bližší moravskému programu, který se více stavěl za oficiální státní teorii čechoslovakismu.⁴⁷ Český program se zmiňuje o národech, které obývají československý stát. Dodržováním jejich práv „*nebudou dotčena práva československého státu jako státu národního, českého s řečí českou jako jazykem státním.*“⁴⁸ Nevyjádlil se tak v souladu s čechoslovakismem, ale v politické praxi ČSL se to nijak dramaticky neprojevovalo. K ideji čechoslovakismu je důležité podotknout, že „*...vytvorenie jednotného politického národa sice deklarovala ústava ČSR a iné nejzávažnejšie štátne dokumenty, ale reálne takýto národ nikdy neexistoval.*“⁴⁹

3.3. Socioekonomická dimenze

Základem pro veškeré sociální a hospodářské otázky byl křesťanský solidarismus. Výrazným prvkem československého

⁴⁵ *Československá strana lidová ve své práci a úkolech*. Praha 1937, s. 145–169.

⁴⁶ DOLEŽAL, Josef: c. d., s. 40.

⁴⁷ Teze o existenci jednotného československého národa zahrnujícího českou a slovenskou větve

⁴⁸ *Obnova lidské společnosti*, s. 57.

⁴⁹ BARTLOVÁ, Alena: *Samostatnost' slovenského národa v protiklade s ideou jednotného politického národa československého*. In: PEKNÍK, Miroslav a kol.: *Pohlady na slovenskú politiku*. Bratislava 2000, s. 590.

politického katolicismu se stal nejvíce po první světové válce.⁵⁰ Podstatu křesťanského solidarismu nacházíme v myšlenkách encykliky Lva XIII., která byla vydána již v roce 1891 pod názvem *Rerum novarum*. Odpovídá i závěrům, které byly učiněny na mezinárodním kongresu křesťansko-sociálního dělnictva v Lucernu roku 1919, kde byly řešeny především sociální otázky.⁵¹ Křesťanský solidarismus se stavěl proti marxistickému učení a kritizoval soudobý kapitalismus. Kritické postoje k marxismu nacházíme již ve zmíněné encyklice *Rerum novarum*, kde se uvádí, že „...známý požadavek socialismu, aby se majetek stal majetkem společným, je nutno zcela odmítnouti, poněvadž se přičí přirozeným právům jednotlivců; poněvadž rozvrací úkoly státu a obecný pokoj.“⁵² Křesťanský solidarismus ostře vystupoval proti zrušení soukromého majetku, jelikož je jeden z jeho pilířů. Nebránil se však ani zásáhům, neboť „*soukromé vlastnictví jednotlivcovo nesmí býti překážkou, aby také ostatní jednotlivci směli užívat ovoce své práce a dosáhli ho v míře, k naplnění přirozeného svého účelu nutné.*“⁵³ Proti jeho zneužívání by se také mělo zakročit, pokud je například používán k vykořisťování, lichvě či jiným protisociálním činnostem. Křesťanský solidarismus napadal socialismus, kvůli tomu, že neusiluje o blaho celé společnosti, ale jen jedné třídy. Křesťanský solidarismus má naopak vyústit v blaho všech tříd a vrstev společnosti a má mezi nimi nastolit smír.⁵⁴ Katolické strany vnímaly křesťanský solidarismus jako „*nejlepší návod k odstranění třídních bojů a k vyrovnání společenských rozdílů.*“⁵⁵ K uskutečnění nového křesťanského hospodářského a sociálního řádu mělo přispět stavovské rozdělení společnosti a organizování jednotlivých stavů v odborech nebo zájmových skupinách. Ty měly být zemědělské, dělnické, řemeslnické a úřednické a měly mít samosprávu. K tomuto tématu ČSL uvádí: „*Co jsme chtěli,*

⁵⁰ TRAPL, Miloš: *Terminologie politického katolicismu*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno 2008, s. 9–10.

⁵¹ TRAPL, M.: *Český politický katolicismus*, s. 197.

⁵² LEV XIII.: *Rerum novarum*. Olomouc 1946, s. 18.

⁵³ DOLEŽAL, J.: c. d., s. 43.

⁵⁴ KRATOCHVÍL, Josef: *Křesťanský solidarismus*. Brno 1935, s. 6-7.

⁵⁵ KRATOCHVÍL, Josef: *Katolicismus a sociální otázka*. Brno 1934, s. 15.

*chceme a budeme stále chtít, toť demokratická samospráva hospodářských stavů v hospodářských stavovských komorách a žádná hospodářská diktatura, protože tu přece už dávno máme, proti ní bojujeme svým zápasem proti kartelům, syndikátům, monopolům a jiným nástrojům na hospodářské ujařmení chudých a středních vrstev!*⁵⁶

Kapitalismu vyčítá především ziskuchtivost a sobectví, které vyvolával v soukromém i veřejném životě. Byl vnímán jako špatný způsob využívání soukromého majetku, řešení křesťanský solidarismus viděl ve zlepšení morálky podnikatelů. Ale nejen jich. Správná morálka měla panovat v celém státu, mezi všemi občany bez rozdílu, a tak mělo dojít k celkové reformě společnosti, která pak měla dospět ke všeobecnému blahu. Křesťanský solidarismus měl být jakousi zlatou střední cestou, což nám potvrzuje program ČSL tvrzením, že: *„Křesťanský solidarismus stojí uprostřed mezi kapitalismem a socialismem, vyrovnává ziskuchtivost a sobectví tohoto a materialismus onoho.“*⁵⁷

V duchu sociální politiky ČSL měly být budovány opatrovny, sirotčince, chudobince, léčeny pro závislé na alkoholu a především nemocnice. Lidovci bojovali proti žebráctví, alkoholismu, pohlavním chorobám a prostituci. O následcích alkoholismu měly být povinně informovány i děti ve školách. Požadovali zákony, které by zakazovaly prodávat alkohol a tabákové výrobky dětem. Společnost má být poučena o nakažlivých pohlavních chorobách a jejich příčinách. Také požadovali zakázání prostituce a některé prostitutky měla čekat až doživotní internace.⁵⁸

Pro ilustraci zde uvádím některé zákony týkající se hospodářských a sociálních otázek, pro které ČSL hlasovala, neboť byly plně v souladu s jejím programem. Patří sem například: osmihodinová pracovní doba, ochrana nájemníků, zábor velkého

⁵⁶ *Československá strana lidová ve své práci*, s. 36.

⁵⁷ FUCÍK, T.: c. d., s. 12.

⁵⁸ *Obnova lidské společnosti*, s. 16–25.

pozemkového majetku, dávka z majetku, progresivní daň, dělnické dávky, podpora v nezaměstnanosti, renty válečným poškozcům, sociální pojištění atd.⁵⁹

Idea křesťanského solidarismu nebyla nikdy naplněna, byla příliš idealistická a v těžkém období hospodářské krize v 30. letech se tato iluzorní představa o spolupráci různých tříd a vrstev společnosti na základě křesťanské morálky zcela zhroutila. Strana nemohla nikdy plně dostat přání všech tříd, jelikož jejich zájmy byly značně protichůdné. Teorie křesťanského solidarismu byla definována dosti mlhavě a v praxi nepřinášela žádná konstruktivní řešení tehdejší špatné hospodářské situace. Sociální požadavky byly formulovány mnohem lépe a strana se je snažila podporovat také prostřednictvím různých charitativních organizací.

3.4. Zahraničně-politická dimenze

Zahraniční politika má být postavena na křesťanských základech. Hlavní oporou mírového uspořádání má představovat křesťanský demokratismus. Náhled na mezinárodní politiku změnila první světová válka a ještě více tak posílala důraz, který na něj byl kladen. Křesťanský demokratismus měl zamezit tomu, aby už žádná válka takových rozměrů nevznikla. „*Místo moderní diplomatické zásady „moc předchází právo“, která se stala matkou militarismu, musí nastoupiti „právo, mravnost, spravedlnost“, vůdčí zásady křesťanského demokratismu.*“⁶⁰ ČSL podporovala myšlenku Společnosti národů, která měla naplnit jejich přání o ukončení sporů mezi národy. Ale nebyli spokojeni s její organizací, požadovali její přebudování, tak, aby představovala „*organizaci mezinárodního práva a spravedlnosti v duchu*

⁵⁹ DOLEŽAL, J.: c. d., s. 44–45.

⁶⁰ *Obnova lidské společnosti*, s. 67.

*křesťanské solidarity, lásky a snášenlivosti.*⁶¹ Autoritu této instituce ale ČSL plně respektovala.

ČSR si představovala ČSL jako neutrální stát, který měly uznat všechny velké mocnosti včetně Německa. Neutrální měla být ČSR kvůli svému tehdejšímu nepříznivému geografickému a mezinárodnímu postavení. ČSL pochybovala o tom, že by mohla ČSR vybudovat takovou armádu, která by ho ubránila, a nechtěla, aby se republika zcela spoléhala jen na spojence. Přední představitelé ČSL se však už od poloviny dvacátých let stavěli kladně k budování silné armády, který by byla schopna ochránit republiku.⁶²

V rámci zahraniční politiky byly důležité úkoly dle ČSL především hospodářského rázu. V otázce mezinárodního hospodářství měla ČSL jasnou představu. Obchodní smlouvy měly být vyjednány odborníky a vždy tak, aby byly vytvořeny dobré podmínky pro obchod ČSR.⁶³

O mezinárodní československé politice uvažovala strana následovně: *„Naše zahraniční politika, založená Masarykem, vybudovaná nynějším prezidentem a v jeho duchu i dnes prováděná, měla vždy souhlas naší strany...“*⁶⁴ Během meziválečného období byla ČSL jeden z podpůrných pilířů Benešovy zahraniční koncepce. Což prokázala zejména v 30. letech. ČSL podporovala smlouvy s Francií, Malou dohodu a všechny smlouvy, které dle jejího názoru byly zárukou míru. Byla zastánkyní česko-sovětské smlouvy z roku 1934 a sblížování ČSR se Sovětským svazem. Svůj postoj vysvětlovalo vedení strany tím, že kdyby nebylo smluv s Francií a Ruskem, mohlo by ČSR skončit jako Rakousko.⁶⁵ Stanoviska k Sovětskému svazu a k zahraniční politice vůbec se uvnitř ČSL značně lišila, proto ji musel předseda Šrámek obhajovat.

Ani v průběhu roku 1938 ČSL nezměnila svoji politiku a pevně stála za demokratickou ČSR. Podpořila i částečnou mobilizaci armády

⁶¹ Tamtéž, s. 68.

⁶² TRAPL, M.: *Český politický katolicismus*, s. 313.

⁶³ FUČÍK, T.: c. d., s. 8.

⁶⁴ *Československá strana lidová ve své práci*, s. 10.

⁶⁵ TRAPL, M.: *Politický katolicismus*, s. 141.

v květnu 1938. Odsoudila anšlus Rakuska, kritizovala nacistické Německo, ale také (především Šrámek) se vyjadřovala kriticky i k západním spojencům a žádala je, aby se za ČSR postavili a ne ji nutili činit ústupky.⁶⁶ ČSL bojovala proti fašismu a stala se tak základem politické obrany republiky až do konce své meziválečné existence.

⁶⁶ KVAČEK, Robert: *Lidová strana před Mnichovem*. In: HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol.: *Traditio et cultus*. Praha 1993, s. 234–238.

4. HSL'S A JEJÍ PROGRAM

Na obranu zájmů církve a katolických věřících na Slovensku byla 19. prosince 1918 v Žilině obnovena činnost Slovenské ľudové strany. Název Hlinkova slovenská ľudová strana přijala před parlamentními volbami v roce 1925. Předsedou byl zvolen Andrej Hlinka, který tento post zastával až do své smrti v roce 1938.⁶⁷ Při této příležitosti sdělil: „*Obnovili sme slovenskú ľudovú stranu. Vyslovili sme, že stojíme na základe rezolúcie zo dňa 30. októbra 1918, prijatej v Martine, a sme za Československú republiku...*“⁶⁸ Zanedlouho se však strana vydala jiným směrem. Důraz na Martinskou deklaraci vystřídal důraz na Pittsburskou smlouvu. Po opadnutí silné protikatolické vlny se HSL'S odklonila od státoporné ČSL a započala svoji autonomistickou politiku stavět na první místo svého úsilí, čímž se (až na krátké působení v rámci Panské koalice) dostala do role opozice. Po založení vlastního parlamentního klubu se do popředí dostal program autonomie a katolické duchovní hnutí se tak začalo měnit v nacionálně křesťanskou politickou stranu.⁶⁹ Po prvních parlamentních volbách, kdy na Slovensku vyhráli levicoví sociální demokraté, pronesl předseda Hlinka: „*Budem pracovať vo dne i v noci do tých čias, kým z rudého Slovenska nebude Slovensko biele, Slovensko slovenské a kresťanské.*“⁷⁰ Tento citát nejlépe vystihuje podstatu veškeré činnosti HSL'S.

V prvotním období své existence v rámci ČSR si strana budovala centrální orgány a organizační síť po celém území Slovenska. Vrcholným organizačním orgánem byl hlavní sekretariát, který byl

⁶⁷ BARTLOVÁ, Alena: *Ferdinand Juriga, prelát Andrej Hlinka a Josef Tiso – traja čelní predstavitelia slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905–1945*. In: MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (Edd.): *Osobnost v cirkvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno 2006, s. 262.

⁶⁸ SIDOR, Karol: *Andrej Hlinka 1864–1926*. Bratislava 1934, s. 332.

⁶⁹ BARTLOVÁ, Alena: *Příspěvek k dějinám římskokatolické církve na Slovensku v letech 1918–1938*. In: *Politický katolicismus v nástupnických státech rakousko-uherské monarchie v letech 1918–1938*. Olomouc 2001, s. 172.

⁷⁰ BARTLOVÁ, A.: *Andrej Hlinka*, s. 71.

v roce 1922 přestěhován z Ružomberku do Bratislavy, která měla větší politický význam.⁷¹ HSL'S byla na rozdíl od ČSL organizována jednotně. Působila pouze na Slovensku, čemuž odpovídala i její programatika.

K šíření svých idejí a názorů na politické dění začala i HSL'S vydávat svůj vlastní tisk. Ústředním orgánem byl deník Slovák, který se zaměřoval na obhajobu katolické církve, odsuzování centralismu a hlavně na nekompromisní kritiku vlády. Velmi často v něm nacházíme články o autonomii, o jejích přínosech a o tom, jak je Slovensko v rámci ČSR znevýhodňováno.⁷² Některé články byly natolik útočné, že se setkáváme s častou cenzurou Slováka. Není výjimkou, že pod nadpisem článku najdeme pouze prázdné místo, kde je napsáno pouze: Cenzura nepovolila.

Programové dokumenty HSL'S v meziválečném období měly většinou zjednodušenou podobu nebo se omezovaly na různé vyhlášení a manifesty. Propracovaný podrobný politický program bychom našli velmi zřídka. Zvláštností programů HSL'S je, že byly většinou vyjádřeny ve formě požadavků. Po celé období v nich strana vyjadřovala své základní principy, o které se opírala. Základem byly tři pilíře – křesťanský, národní a sociální.⁷³ Pohlédneme-li na programy, manifesty a memoranda HSL'S, vidíme postupné narůstání významu národního pilíře, který pak do jisté míry zastiňuje zbylé dva základní principy. Na těchto pilířích chtěla HSL'S vybudovat „*sebapovedomý, vzdelaný a bohatý, a kresťanskému názoru životnému verný, t. j. nábožný národ slovenský v silnom demokratickom československom štáte, v Československej republike – a nie ináč!*“⁷⁴

První programové body obnovené Slovenské lidové strany vycházely od 23. ledna 1919 v periodiku Slovák. Tento program je za sledované období jediným, kde se nevyskytuje požadavek autonomie

⁷¹ LIPTÁK, Ľubomír: *Politické strany na Slovensku: 1860–1989*. Bratislava 1992, s. 110.

⁷² KATUNINEC, Milan: *Slovák – ústredný tlačový orgán Ludovej strany*. In: MAREK, Pavel (ed.): *Tisk a politické strany*. Olomouc 2001, s. 163–164.

⁷³ ROLKOVÁ, Natálie: *Smerovanie Slovenskej ľudovej strany v rokoch 1905–1939 na podklade jej programových dokumentov*. In: LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (Edd.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin 2006, s. 162.

⁷⁴ BUČEK, Matej: *Čo chce ľudová strana?* Slovák, 2, 1920, č. 2, 6. 1., s. 1.

Slovenska a kde se strana ještě hlásí k Martinské deklaraci.⁷⁵ Bylo to dáno tím, že vznikala v období, kdy nebyla centralistická podoba ČSR zcela jasná, a také zde sehrál roli i fakt, že tvůrci programu ještě nevěděli o Pittsburské dohodě. Požadavek autonomie se poprvé objevuje v programu z téhož roku, který nesl název *Naša Slovenská ľudová strana. Čo ona chce a za čo bojuje*. Stálo zde: „*Sme s telom a s dušou za našu Česko-slovenskú republiku. Ľudová strana je mocným stĺpom nášho štátu. V rámci tohto štátu hájiť chce práva slovenčiny a všetky záujmy slovenského národa, menovite sa postaví za autonómiu Slovenska. Žiadame vybudovanie samosprávy Slovenska v rámci Česko-slovenskej republiky.*“⁷⁶ V tomto ohledu jsou pro nás mnohem podstatnější samotné oficiální návrhy na politickou autonomii Slovenska, které HSL'S v meziválečném období předložila třikrát – roku 1922, 1930 a 1938. O jejich obsahu budu hovořit v další části práce.

HSL'S stejně jako ČSL se snažila být stranou všech společenských vrstev národa a nastolit mezi nimi rovnost. HSL'S „*organizuje vo svojom lone všetky triedy, aby všetkých ľudí a všetky triedy priviedla do tejto rovnováhy, lebo len vtedy bude medzi ľuďmi pokoj a blaženosť.*“⁷⁷ Tato snaha vychází ze sociálního učení katolické církve, za kterým HSL'S plně stála a hledala v něm řešení pro tíživou sociální situaci na tehdejší Slovesku.

Téměř v každém prohlášení či při uveřejnění požadavků strany je zdůrazňováno, že HSL'S má před očima jen a jen dobro svého národa a že sleduje jeho zdravý vývoj.⁷⁸ Téměř vždy nezapomněli lidé zdůraznit, že největší překážkou tohoto jejich přání je centralistická vláda a s ní i český národ, především Češi žijící a pracující na Slovesku. HSL'S slibovala svým voličům, že získáním autonomie, kdy si o sobě budou rozhodovat sami Slováci, se vyřeší i všechny palčivé

⁷⁵ BARTLOVÁ, Alena: *Hlinkova slovenská ľudová strana*. In: MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Díl I. Období 1861–1938*. Brno 2005, s. 836.

⁷⁶ BARTLOVÁ, A.: *Andrej Hlinka*, s. 64.

⁷⁷ TISO, Josef: *Budme ľudákmi – ale opravdivými*. Slováč, 5, 1924, č. 3, 20.1., s. 2.

⁷⁸ TISO, Josef: *Ideológia slovenskej ľudovej strany*. In: CHMEL, Rudolf (ed.): *Slovenská otázka v 20. storočí*. Bratislava 1997, s. 83.

ekonomicko-sociální problémy, čímž si získaly značný počet voličů. HSL'S byla od roku 1925 nejsilnějším politickým subjektem na převážně katolickém Slovensku. Z tohoto faktu si odvozovala nárok na to, že jen ona jediná má právo být mluvčím celého slovenského národa. Tato pozice jí také umožňovala radikálnější taktiku, jež obsahovala i výrazný populismus, který měl účinek zejména na slovenském venkově. Ostatní strany hovořily o HSL'S jako o straně s nedostatkem politické kultury. Během meziválečného období sledujeme u HSL'S růst pravicové tendence, který vyústí až v přeměnu HSL'S v klerofašistickou stranu, jež v roce 1938 zcela ovládla slovenský politický systém a přispěla k rozbití ČSR.⁷⁹ Lubomír Kopeček tvrdí, že *„primát slovenské autonomie u ľudáků postupně zastínil vše ostatní – včetně ochoty podporovat demokracii a soutěživou politiku. Nesporně to byl jeden z hlavních faktorů, které ovlivnily jejich rozhodnutí zlikvidovat politickou pluralitu a vytvořit „koncentrační“ národní stranu na bázi HSL'S na podzim 1938.“*⁸⁰

Základní programový cíl ľudáků byl naplněn v roce 1938, kdy Slovensko získalo autonomii, která odpovídala představám HSL'S. Nevydobyli si ji ovšem účastí ve vládě, ale zneužitím kritické vnitrostátní i zahraniční situace, ve které se po mnichovské dohodě ČSR nacházela.

4.1. HSL'S a dimenze podpory režimu

Jak jsem již naznačila výše, vztah HSL'S k státu nebyl zcela ideální. Je však nutné říci, že autonomie, kterou Slováci ústy HSL'S požadovali, měla být provedena v rámci ČSR. Hlinka sám zdůrazňoval, že *„republika potrebuje Slovensko právě tak, jako Slovensko*

⁷⁹ TRAPL, Miloš: *Politické strany v Československu v letech 1918–1938*. In: KORDIOVSKÝ, Emil a kol.: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Mikulov 1993, s. 46.

⁸⁰ KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno 2006, s. 71.

republiku.“⁸¹ HSLŠ protestovala proti centralistickému vedení státu nikoli proti státu samotnému, alespoň až do poloviny třicátých let. Později můžeme sledovat u některých předních členů strany, především z řad mladé generace, navazování styků s politickými subjekty, které napomáhaly k rozbití demokratické ČSR. Tyto subjekty působily v rámci republiky, ale lidé byli v kontaktu i se zahraničím.

Vztah HSLŠ k demokracii můžeme hodnotit jako velice proměnlivý. V roce 1930 píše přední představitel strany Josef Tiso v článku *Ideológia slovenskej ľudovej strany*, že demokracie „zabezpečuje najskvelejší rozkvet života a zaručuje pevnú konsolidáciu štátu. Politika slovenská nielen preto, že národ slovenský nemá v sebe ostrých a kriklavých triednych rozdielov, ale i preto, že je vychovaný školou kresťanskou, rovnoprávnosť ľudí tak dosledne prizvukujúcou, nemože byť iná než demokratická.“⁸² V posledních letech ČSR se však tento názor těžko slučoval s neskrývaným obdivem některých lidí k pravicovým autoritativním režimům, s jejichž představiteli posléze jednali a hledali u nich pomoc k vyřešení slovenské otázky.⁸³ Za jeden z kroků, kterým HSLŠ podpořila demokracii v ČSR, byla volba Edvarda Beneše prezidentem v roce 1935. Beneš na soukromém jednání Hlinku ujistil, že nechce žádný protikatolický boj a že pokud se k němu dostane návrh na decentralizaci státu, nebude proti. Pro Beneše hrála i jeho pomoc při organizování katolického sjezdu v Praze roku 1935 a hlavně postoj Vatikánu, který se vyslovil v jeho prospěch. HSLŠ po dlouhých vyjednáváních a pod vlivem církevní hierarchie podpořila Edvarda Beneše, od něhož čekala, že podpoří jejich autonomii.⁸⁴

Nyní se budeme věnovat problematice autonomie podrobněji, neboť je páteří programatiky HSLŠ. „*Celé Slovensko stojí na programe slovenskej ľudovej strany, ktorej základným bodom je: úplná*

⁸¹ JANČÍK, Drahomír: *Andrej Hlinka – „tvůrce“, či „zrádce“ republiky?*. Historický obzor, 2, 1991, č. 2, s. 41.

⁸² TISO, J.: *Ideológia slovenskej*, s. 95.

⁸³ BYSTRICKÝ, Valerián: *Zahraničněpolitické koncepcie politických strán na Slovensku koncom tridsiatych rokov 20. storočia*. Historický časopis, 48, 2000, č. 2, s. 269–270.

⁸⁴ KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny země Koruny české XIV*. Praha – Litomyšl 2002, s. 376–382.

*a bezpodmienečná autonómia, samospráva Slovenska v rámci československej republiky.*⁸⁵ První návrhy, které měly uvést v život tento základní programový bod, se začaly objevovat už od roku 1919. Právním podkladem pro autonomii Slovenska se stala Pittsburská dohoda z 31. května 1918, kterou uzavřeli reprezentanti českých a slovenských krajských organizací v USA. O tomto dokumentu se Hlinka dozvěděl již v lednu 1919, ale její text získal až 17. 8. 1919 od zástupců Slovenské americké ligy.⁸⁶ Brzy se hlavním cílem HSL'S stalo včlenění zásad této dohody do ústavy ČSR. Hlinka již v listopadu 1920 prohlásil: *„My Slováci – máme právo na autonómiu. My Slováci stojíme na základe tejto historickej Magny charty, a od tej za žiadnu cenu nikomu a nikdy neustúpime. Táto zmluva nerobí krivdu českému národu. Nechce dávať nadpravie slovenskému národu. Chce len to, aby brat bol šťastný pod jedným krovom... My máme právo tu byť a tu žiť. My, Slováci, sme národ a máme právo na našu existenciu, ktorú nám Pittsburská dohoda zabezpečuje a ktorú budeme neustále brániť a hájiť.*⁸⁷ HSL'S se opravdu nikdy této smlouvy nevzdala a pevně stála za jejím obsahem. Nejdůležitější částí tohoto krátkého textu z hlediska HSL'S byly věty: *„Slovensko bude mať svoju vlastnú administratívu, svoj snem a svoje súdy. Slovenčina bude úradným jazykom v škole, úrade a verejnom živote vôbec.*⁸⁸ Centralismus dle HSL'S je pro ČSR nebezpečný, neboť nemá pochopení pro jednotlivé oblasti, na prvním místě pro Slovensko. Pravdou je, že vláda udělala několik chyb v přístupu k problémům slovenského obyvatelstva. Otázkou zůstává, zda by si slovenský sněm dokázal poradit s nelehkou situací své země lépe.

S prvním oficiálním návrhem autonomie, který nesl název *Návrh na zmenu ústavenej listiny Československej republiky zo dňa*

⁸⁵ *Prvý rok.* Slovák, 2, 1920, č. 1, 3. 1., s. 1.

⁸⁶ KRAMER, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918–1929.* Bratislava 1962, s. 63–64.

⁸⁷ SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pode pražského snemu 1918–1938.* Bratislava 1943, s. 151.

⁸⁸ *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.* Bratislava 1998, s. 485–487.

29. februára 1920, ktorým sa samospráva Slovenska uzákonuje, prišla HSLŠ do poslanecké snemovny 15. ledna 1922. Požadovalo se v něm vytvoření slovenské vlády s ministerským předsedou. Vládu by jmenoval prezident a jemu by byla odpovědná. Slovensko by mělo vlastní sněm, který by schvaloval zákony týkající se samosprávy, hospodářství, školství, veřejných práv, sociální spravedlnosti a církve. Prezident by měl právo zákony vrátit, slovenský sněm ho však mohl přehlasovat. Mezi společné záležitosti státu by patřila armáda, zahraniční politika, veřejné právo a prezident. Ministři by měli být z 1/3 Slováci.⁸⁹ V návrhu také nalezneme ustanovení, které by narušily chod nově vznikající republiky. Mezi ně nesporně patří to, podle něhož by zákony schválené společným sněmem neměly platnost na Slovensku, pokud by vůči nim byly 2/3 poslanců slovenského sněmu. V této době sledujeme spíše snahu o sjednocení české a slovenské legislativy a toto opatření by ho výrazně zkomplikovalo. Návrh neměl šanci na přijetí i kvůli své neúplnosti. Nedostal se ani k projednávání, skončil v parlamentních výborech.

Druhý návrh z roku 1930 je o poznání kratší než první a ve svých požadavcích mírnější. Umírněnou formu zvolila HSLŠ v naději, že bude přijatelnější pro ostatní politické strany. Dle návrhu by mělo Slovensko získat národní sněm, který si měl volit své předsednictvo. Sněm měl mít právo navrhopvat a schvalovat zákony v oblasti jazykové, školské, církevní a samosprávné, s platností jen na Slovensku.⁹⁰ HSLŠ doufala, že tento návrh najde podporu a ona tak splní svůj hlavní programový cíl a získá tak zpět své voliče, jejichž počet se začal v tomto období snižovat. K přijetí návrhu nedošlo, opět zůstal jen v parlamentních výborech. To vedlo stranu k stále většímu nátlaku a k hledání spojenců, kteří by se postavili společně s nimi za prosazení autonomie. V roce 1932 navázala HSLŠ spolupráci s evangelickou Slovenskou národní

⁸⁹ *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.* Bratislava 1998, s. 131–133.

⁹⁰ BARTLOVÁ, Alena: *Návrhy slovenských politických strán na zmenu štátoprávneho usporiadania ČSR v rokoch 1918–1935 a zapojenie HSLŠ do vládnej koalície v rokoch 1927–1929.* In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (Edd.): *Slovensko v Československu (1918–1939).* Bratislava 2004, s. 157.

stranou, na jejímž základě vzniká autonomistický blok, který 16. října 1932 představil své požadavky v takzvaném Zvolenském manifestu.⁹¹ V jeho úvodu je napsáno: „*Chceme byť národom nie len oslobodeným, ale i slobodným. Boli sme od vekov slovenským národom, chceme ním ostať i v budúcnosti. Vyhlasujeme, že národ „československý“ neuznávame, „československého“ národa niet. Náhľad, akoby Slováci boli Česi a Česi Slováci, nie je správny.*“⁹² Toto úvodní prohlášení nejlépe vystihuje charakter manifestu. Požadují zde začlenění Pittsburské dohody do ústavy, úřadování a vyučování pouze ve slovenštině, do státních služeb, ale i soukromých podniků měli být přijímáni jen Slováci. Dále měla vzniknout školská rada, která na Slovensku dosud neexistovala a měla být odstraněna ekonomická a sociální diskriminace Slovenska.⁹³ V toto duchu se nesla i Nitranská deklarace přednesená Hlinkou v Nitře 13. srpna 1933 a Piešťanský manifest přijatý na 7. sjezdu HSL'S 20. září 1936. Požadavky HSL'S se stupňovaly a nacházely stále větší podporu slovenského obyvatelstva, které v autonomii začalo vidět řešení stále se zhoršující ekonomicko-sociální situace.

Poslední oficiální návrh na autonomii byl publikován 5. června 1938 ve Slovákku. Jeho přijetí by de facto znamenalo přetvoření ČSR v konfederaci. HSL'S využila neutěšené mezinárodní situace a nadále stupňovala tlak, který vyjadřovala její hesla: „*Autonómiu aj za cenu republiky!*“⁹⁴ či: „*V novom roku do útoku!*“⁹⁵ Požadavky uvedené v prvním návrhu byly ještě více rozšířeny. Objevil se zde i paragraf, který Slovensku dával právo uzavírat samostatné mezinárodní smlouvy, přesto, že paragraf čtyři uváděl zahraniční vztahy jako společnou

⁹¹ LIPSCHER, Ladislav: *Eudácká autonómia – Iluzie a skutočnosť*. Bratislava 1957, s. 77.

⁹² *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II.*, s. 150.

⁹³ Tamtéž, s. 150–151.

⁹⁴ RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava 1997, s. 138.

⁹⁵ MAGDOLENOVÁ, Anna: *Memorandá a manifesty ľudákov v medzivojnovom období*. In: LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (Edd.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin 2006, s. 160.

záležitost státu, o které měl rozhodovat společný sněm.⁹⁶ Ani tento návrh nebyl přijat. V této době se však již množily snahy o vyřešení slovenské otázky, proto se o tomto návrhu dokonce i jednalo. Pro vládu byl však nepřijatelný, přišla s vlastními návrhy, ty ale byly pro autonomisty nedostatečné.

K vyřešení otázky Slovenska přispěla i mnichovská dohoda z 29. září 1938 a komplikovaná situace, v které se ČSR posléze ocitla. Již 6. října 1938 v Žilině vydala HSL'S pod vedením Josefa Tisa *Manifest slovenského národa*, který žádal právo na sebeurčení a hlásil se k mnichovské dohodě. Na jeho principu se shodly i ostatní slovenské politické strany, kromě komunistů a sociální demokracie, a přijaly takzvanou Žilinskou dohodu, která je velice podobná třetímu návrhu na autonomii z června 1938.⁹⁷ Ta byla přijata pražskou vládou a na jejím základě byla v listopadu 1938 vyhlášena autonomie Slovenska.

HSL'S tak dosáhla naplnění své dvacetileté usilovné práce a základního kamene svého programu. Získala si podporu velké části slovenského obyvatelstva tím, že v nich živila naději na vylepšení jejich životní úrovně. Po vyhlášení autonomie se stala rozhodující politickou silou na Slovensku, s pocitem vítězství nad pražským centralismem tak výrazně ovlivňovala další osudy slovenského národa.

4.2. Náboženská a kulturně-etnická dimenze

Náboženství, kultura a školství byly další dominantou programatiky HSL'S. Tyto oblasti vytvářely národní identitu a HSL'S spolu s církví na ně chtěla získat co možná největší vliv. Především v prvních letech ČSR se je snažila (i celou společnost) bránit před pokrokovým, husitským a ateistickým proudem, který přicházel z českých zemích. Katolická církev na Slovensku nemusela čelit kulturnímu boji, který probíhal v českých zemích, církev zde měla ve

⁹⁶ RYCHLÍK, J.: c. d., s. 140.

⁹⁷ GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny země Koruny české XV.a*. Praha – Litomyšl 2006, s. 107.

společnosti silné postavení, které nebylo vznikem nového státního útvaru téměř zasaženo. V roce 1921 se přibližně 70 % Slováků hlásilo k římskokatolickému vyznání.⁹⁸ Po úspěšném boji proti odluce uvedla HSĽS v tisku: „*Toto víťazstvo je našou slávou. My sme istí, že slov. katolíci nám to nezabudnú. My sľubujeme, že vždy i v budúcnosti takto budeme hájiť náboženstvo.*“⁹⁹

Vlnu nevole vyvolaly zákony, které se týkaly církevních záležitostí. HSĽS požadovala, aby „*boly odstranené všetky do cirkevných a náboženských otázok siahajúce urážlivé a len mysle občanov znepokojujúce zákony a nariadenia.*“¹⁰⁰ Manželská reforma, která mimo jiné povolovala rozvod, měla pro Slovensko i jedno pozitivum. Tímto novým zákonem se rušil původní uherský zákon o povinnosti uzavírání občanského sňatku. Nyní si mohl každý občan vybrat mezi občanským a církevním sňatkem, přičemž oba byly platné.¹⁰¹

Dále strana žádala náboženskou svobodu a úplnou autonomii katolíků, takovou pozemkovou reformu, která by se dotkla církevních majetků pouze minimálně a zachování církevních škol. Katolické školství bylo dle HSĽS základem pro vybudování slovenského křesťanského národa. „*Katolícké školy sú potrebné, lebo vychovávajú svedomitých, charakterných a spravodlivých ľudí. Katolícké školy sú potrebné, lebo vychovávajú aj mravne bezúhonných a nábožných občanov a dobrých vlastencov.*“¹⁰² Otázka vzdělání byla v programech HSĽS často zmiňována, jelikož prostřednictvím školství měla katolická církev možnost ovlivňovat mladou generaci. Úlohu správce nejen církevních, ale i státních a obecných škol mohli zastávat v Uhersku pouze učitelé, kteří byli vyznáním katolíci. Nyní o toto výsadní postavení slovenská církev přišla. Snahou HSĽS bylo zachránit církevní školství

⁹⁸ BARTLOVÁ, Alena: *Česko-slovenský štát – katolícka cirkev – HSĽS*. In: LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (Edd.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin 2006, s. 129.

⁹⁹ BUDAY, Jozef: *Naše ústavné zákony*. Slovák, 2, 1920, č. 40, 6. 3., s. 2.

¹⁰⁰ BUČEK, M.: c. d., s. 1-2.

¹⁰¹ BARTLOVÁ, A.: *Česko-slovenský štát*, s. 144.

¹⁰² Slovák, 2, 1920, č. 275, 20. 11., s. 1.

a především zbavit se maďarského živilu. Závažným problémem byl však nedostatek slovenské katolické inteligence, která by maďarské učitele nahradila, což vedlo k zavírání některých škol a k nevoli zástupců katolické církve. Nedostatek slovenských pedagogů bezprostředně po vzniku republiky se vyřešil příchodem českých učitelů, což vyvolalo další stížnosti ze strany HSL'S. Mezi lidmi šířila své obavy z českých učitelů kvůli jejich možnému protikatolickému smýšlení, volnomyšlenkářství a neznalosti slovenských poměrů. Další výtkou v oblasti školství bylo, že jsou studenti učeni z českých knih, psaných v českém duchu.¹⁰³ Nicméně hlavním požadavkem po celé období ČSR bylo, aby se ve školách vyučovalo pouze slovensky a učitelé byli Slováci. V oblasti školství dělali vše pro naplnění svého cíle: „...*aby nielen rečovo, ale i duchom bolo školstvo národne slovenské a kresťanské.*“¹⁰⁴

Na problém školství navazovala i jazyková otázka, na kterou HSL'S často upozorňovala a žádala, aby na Slovensku byla zákonem daná úřední řeč slovenština. Ústava ČSR hovořila o jazyku československém. Pod tímto pojmem se v praxi mělo rozumět používání češtiny nebo slovenštiny. Jelikož na Slovensku pracovalo mnoho českých úředníků, většinou se úřadovalo v češtině. Používání češtiny ve školách bylo vnímáno velmi negativně. Nejvíce kritiky v tomto ohledu padalo na česky přednášející profesory na Komenského univerzitě v Bratislavě. Akademický senát se ovšem vyjádřil tak, že není možné omezovat přednášející.¹⁰⁵ Stížnosti na upřednostňování českého jazyka se na Slovensku množily a HSL'S se snažila vystupovat jako ochránce slovenštiny a často prohlašovala: „*Za tú našu slovenčinu pojdeme vždycky do boja!*“¹⁰⁶ Do boje šli i v roce 1932 proti novému vydání Pravidel slovenského pravopisu, které se snažily sblížit češtinu se slovenštinou. Mnoho Slováků v nich vidělo počestřování slovenštiny.

¹⁰³ MAGDOLENOVÁ, A.: c. d., s. 153.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 154.

¹⁰⁵ KRAJČOVIČOVÁ, Natálie: *Jeden, či dva národy? Dilema slovenskej politiky po vzniku ČSR.* Česko-slovenská historická ročenka, 4, 1999, s. 102.

¹⁰⁶ BUČEK, M.: c. d., s. 1.

Komise, která měla pravidla schválit, se na poslední chvíli změnila tak, že tam měli stoupenci HSL'S většinu a pravidla byla odmítnuta.¹⁰⁷

K vzdělanosti mělo přispět i rozšiřování ľudáckého tisku a jejich knih, zakládání lidových knihoven, katolických kruhů a čtenářských spolků. K řízení školství měla být zřízena slovenská školská rada.¹⁰⁸ Po celé období ČSR ľudáci kritizovali vládu, že zanedbává kulturní potřeby slovenského obyvatelstva, a stavěli se do pozice jediné ochránkyně slovenské svébytné kultury. V kulturní činnosti bezpochyby HSL'S viděla možnost zviditelnění se a získávání podpory pro svůj politický boj.

Důraz na slovenský národ se u HSL'S objevoval ve všech oblastech její politiky. Idea československé národní jednoty byla pro HSL'S nepřijatelná. Viděla v ní hrozbu postupného splnutí českého a slovenského etnika. Postoj k čechoslovakismu vystihuje i vyjádření Andreje Hlinky: „*My s Čechmi sme nikdy netvorili jeden národ, máme cele inú mentalitu, inú temperament, inú kultúru, iný spev, inú literatúru.*“¹⁰⁹ Boj za uznání samostatného slovenského národa se stal myšlenkovým základem autonomie a prolíná se tak celou programatikou HSL'S.

4.3. Socioekonomická dimenze

Další důležitou oblastí programů HSL'S bylo hospodářství a sociální otázky. Hospodářská politika měla v programech HSL'S své nezastupitelné místo. V hospodářské nerovnosti viděli příčinu nerovnosti sociální a kulturní a příčinu této nespravedlnosti viděli v centralismu. Neutěšená hospodářská situace vyplývala z poválečné situace, ale i z komplikovaných změn, které musely být po vzniku společného státu provedeny. Konečným cílem hospodářské politiky dle HSL'S mělo být vyrovnaní ekonomické situace v obou částech státu.

¹⁰⁷ HARNA, Josef – KAMENEC, Ivan: *Na společné cestě*. Praha 1988, s. 156.

¹⁰⁸ BUČEK, M.: c. d., s. 1.

¹⁰⁹ *Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I.*, s. 104.

Ekonomické a sociální návrhy pramenily především z křesťanského solidarismu. HSL'S uznávala na poli hospodářském sedm stavů: „*stav rolnický, delnický, remeselnický, obchodnícky, priemyselný, rozumnický a služobnícky.*“¹¹⁰ Tyto stavy měly být dle přání HSL'S samosprávné a rovnocenné.

HSL'S kritizovala hospodářskou politiku, kterou prováděli v Praze. V této souvislosti je nutné zmínit, že Slovensko bylo převážně agrární zemí a české země spíše průmyslové. HSL'S se nelíbilo, že vláda tento stav nechtěla příliš měnit. K zlepšení hospodářských poměrů mělo posloužit zakládání potravních a úvěrových družstev. K vyřešení otázky rolníků měla pomoci pozemková reforma, a proto HSL'S žádala zřízení samostatného pozemkového úřadu, který by řídil průběh pozemkové reformy na Slovensku.

Problém viděla HSL'S i v českém průmyslu, kterému slovenský nemohl konkurovat, což dle strany vedlo k likvidaci slovenských průmyslníků. Pro ilustraci situace – v roce 1918 představoval slovenský průmysl 10 % celostátního průměru, do roku 1923 to bylo již jen 3 % a o práci tak přišlo více než 15 000 pracovníků.¹¹¹ V tisku se často objevovala vyjádření, že jediný zájem Prahy je „*zdvíhať svoj priemysel, svojích remeselníkov a delníkov a nie slovenských a zadovážiť si lacný chlieb od nás. Náš záujem je svojím chlebom vládnuť, zdvíhať našich remeselníkov a priemyselné robotníctvo.*“¹¹²

Ľudáci požadovali podporu pro rozvoj průmyslu na Slovensku a omezení pracovní síly přicházející z českých zemí. Na příliv Čechů reagovala strana hesly jako: „*Slovenského dělníka vytlačuje český dělník, slovenského řemeslníka poškozují čeští řemeslníci, slovenskému rolníkovi ubírá chleba český rolník, všechny Slováci*

¹¹⁰ BOHUSLAV, Eudomil: *Naše smernice*. Slovenské ľudové noviny, 11, 1920, č. 19, 7. 5., s. 1.

¹¹¹ BARTLOVÁ, A.: *Andrej Hlinka*, s. 60.

¹¹² JURIGA, Ferdiš: *Jadro Slovenskej otázky*. Slovenské ľudové noviny, 11, 1920, č. 45, 12. 11., s. 1.

*utlačuje český kapitál.*¹¹³ Čeští zaměstnanci na Slovensku byly pro HSLŠ trnem v oku a žádala, aby na jejich místa nastoupili Slováci. Tím chtěla strana řešit nezaměstnanost slovenského obyvatelstva. Především úředníci a učitelé, kterých byl zpočátku na Slovensku nedostatek, se stali terčem útoku, a to hlavně kvůli výšce svého platu. I proto mezi požadavky HSLŠ nalezneme: „*Na Slovensku žiadame v prvom rade slovenských úradníkov. Ďalej žiadame, aby sa zrušením diét odstránil rozdiel platu medzi českými a slovenskými úradníkmi.*“¹¹⁴ V době krize v 30. letech, kdy výrazně stoupla nezaměstnanost, se rétorika vůči Čechům, dle hesla Slovensko Slovákům, přiosťrovala.

Mezi návrhy sociální povahy patří: účast státu při ochraně pracujících, osmihodinová pracovní doba, zákaz práce dětí do čtrnácti let, bezplatné zdravotnictví pro chudé, povinné státní pojištění, vybudování sanatorií, nemocnic, podpora veškerých charitativních činností, zaopatření pro invalidy, vdovy a sirotky padlých vojáků. Požadovali dodržování klidu o nedělích a svátcích, kdy měly být zavřeny úřady, obchody a hostince. Dále ľudáci chtěli účast státu v boji s alkoholismem a pohlavními chorobami.¹¹⁵ Alkoholismus patřil v celé ČSR k typickým sociálním chorobám a boj s ním byl jedním z nejnáročnějších úkolů československého zdravotnictví.

4.4. Zahraničněpolitická dimenze

HSLŠ se zpočátku zabývala spíše problémy vnitrostátními, respektive pouze slovenskými. Nikdy nevypracovala nějaký ucelený zahraničněpolitický program, přesto můžeme z různých stanovisek strany sestavit základ směřování strany v této oblasti. Zájem

¹¹³ STANĚK, Imrich: *Ekonomické a sociální kořeny ľudáckého fašismu na Slovensku*. In: KUBÁT, Jaroslav (ed.): *O ľudáckém fašismu*. Praha 1956, s. 29.

¹¹⁴ *Reč A. Hlinky povedaná dňa 10. nov. v parlamente pražskom*. Slovenské ľudové noviny, 11, 1920, č. 46, 19. 11., s. 2.

¹¹⁵ ROLKOVÁ, N.: c. d., s. 169–170.

o zahraniční politiku stoupá především v 30. letech, kdy sledujeme v Evropě nástup autoritativních režimů, z nichž některé hledaly způsoby, jak oslabit či rozbít ČSR. Právě v těchto letech se HSL'S snažila najít podporu pro autonomii v zahraničí, a tím zvýšit tlak na vládu.

Z pohledu HSL'S byl hlavním nepřítelem Sovětský svaz – jeho bolševismus a ateismus. HSL'S ostře vystupovala proti uzavření československo-sovětské smlouvy z roku 1935 a stála tak opět proti oficiální zahraniční politice ČSR. Jedním z dalších důvodů negativního postoje k této smlouvě spatřujeme ve stanovisku Vatikánu, který si nepřál sblížení SSSR s Evropou.¹¹⁶

V pravicových autoritativních režimech viděla HSL'S hráz, která měla zadržet šíření bolševismu. V zahraniční politice ČSR spatřovala HSL'S protikřesťanskou politiku, kterou chtěla nahradit „*za orientáciu protisocialistickú, smerom k národom autoritatívnym a kresťanským.*“¹¹⁷ V postoji k jednotlivým zemím ale nebyla HSL'S jednotná. Nejvýraznější rozdílné názory panovaly mezi předními představiteli na nacistické Německo. Výhrady měli především k omezování činnosti katolické církve, obdiv naopak sklízel důraz na národ, protibolševické zaměření a zčásti i antisemitismus. Od října 1938 jsme svědky stále více se prohlubující spolupráce HSL'S s Německem, v němž viděla rozhodující sílu v Evropě a mocnost, která bude mít jistě vliv na budoucí postavení slovenského národa.¹¹⁸ V tomto ohledu se zcela jistě nemýlili, ovšem německý vliv na obyvatele Slovenska byl spíše tragický.

Nejpevnější kontakty navázala HSL'S s Polskem, které splňovalo představy ľudáků: bylo státem křesťanským, autoritativním, bylo vyvolenou oporou Vatikánu a také to byl stát slovanský. Také jí imponovalo vítězství Polska nad Sovětským svazem a snaha o vytvoření katolického bloku napříč Evropou.¹¹⁹ V Polsku našla HSL'S

¹¹⁶ BARTLOVÁ, Alena: *HSL'S v roku 1935, bohatom na doležité politické udalosti*. Historický časopis, 54, 2006, č. 4, s. 645–646.

¹¹⁷ BYSTRICKÝ, V.: *Zahraničnopolitické koncepcie*, s. 269.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 270–280.

¹¹⁹ HOENSCH, Jörg K.: *Slovensko a Hitlerova východní politika*. Bratislava 2001, s. 38.

politickou, morální, ale i finanční pomoc. Polsko tak spolu s ostatními sousedními státy našlo ve slovenské otázce způsob, jak oslabit ČSR.

Kritikou HSLŠ nešetřilo ani účasti ČSR v kolektivní bezpečnosti, neboť nevěřilo v její funkčnost. Stejně tak nedůvěřovala strana ani Společnosti národů. Sympatizovala s politikou appeasementu a Mnichovskou dohodu vnímali jako prostředek k zachování míru. Prezentovali ji pouze jako českou záležitost, která se Slovenska nijak zvlášť nedotýká.¹²⁰

¹²⁰ BYSTRICKÝ, Valerián: *Štátoprávne predstavy na Slovensku v druhej polovici tridsiatych rokov*. In: ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (Edd.): *Slovensko v Československu (1918–1939)*. Bratislava 2004, s. 177.

5. MOŽNOST SPOLUPRÁCE

Pokud bychom posuzovali propracovanost a přehlednost programů obou stran, program ČSL bych hodnotila v těchto ohledech za mnohem lepší, jelikož se šířeji zabýval teoretickým vysvětlením svých základních hodnot. Na druhou stranu program HSLŠ mohl být lépe srozumitelný pro voliče.

Nyní se zaměřím na komparaci programů v rámci jednotlivých ideologických dimenzí. Začneme vztahem k režimu a státu. V programu ČSL byl vytyčen a vysvětlen pojem křesťanský demokratismus, který plně stál za demokratickým zřízením státu. U HSLŠ se s tímto pojmem nesetkáváme, vztah k demokracii zde urazil cestu od kladného hodnocení až k závažné kritice a příklonu k autoritativnějšímu zřízení. V ČSL žádný takový vývoj neproběhl. Naopak tato strana byla vždy oporou demokracie a snažila se bránit jakémukoli jejímu porušení. Protichůdné názory se nám naskytou při pohledu těchto stran na stát a jeho uspořádání. ČSL viděla ČSR vždy jako jednotný stát. Byla sice zastáncem decentralizace, ale rozhodně ne v takovém rozsahu, v jakém ji požadovala HSLŠ ve svých návrzích na autonomii. Na konci 30. let se stále častěji objevovaly v HSLŠ vyjádření typu: „*A když nás Praha nevyslyší, řekneme Praze sbohem.*“¹²¹ Ať to bylo myšleno pouze jako forma nátlaku nebo jako fakt, v ČSL panovala stále větší nedůvěra a HSLŠ byla vnímána jako separatistická strana. Důkazem sporných postojů ke státu může být i postoj HSLŠ k mnichovské dohodě, kterou nevnímala jako tragickou chvíli pro ČSR, ale snažila se ji podat pouze jako českou záležitost. Jak vidíme, na poli vztahu ke státu není možné překonat někdy až zcela protichůdné postoje. Jedinou možností by bylo, kdyby se některá ze stran vzdala svých zásad, na což by ani jedna z nich nepřistoupila.

V druhé oblasti, tedy v náboženské, nenalezneme téměř žádné rozpory. Právě tato oblast se stala podkladem pro politickou spolupráci

¹²¹ JANČÍK, D.: c. d., s. 44.

stran na počátku ČSR. Po opadnutí nejsilnější protikatolické vlny byla tato dimenze zatlačena do pozadí. Přesto že byla silným pojítkem mezi ČSL a HSL'S, nedokázala překonat rozpory v dalších oblastech.

V kulturně-etnických otázkách jsme narazili na odlišné vnímání pojmu národ. HSL'S se nikdy nesmířila s pojmy zakotvenými v ústavě – československý národ a československý jazyk. HSL'S svými tvrzeními vyvolávala mezi obyvateli obavy, že přijdou o svoje tradice, kulturu i jazyk. V popředí programu v této oblasti stála snaha o vytvoření svébytné slovenské kultury a zamezení počešťování Slováků. V prostředcích budování kultury a vzdělanosti by se strany jistě shodly, ale HSL'S stavěla do popředí vždy zájmy slovenského obyvatelstva, které se ne vždy ztotožňovaly se zájmy českými. Naopak ČSL nerozlišovala mezi českou a slovenskou kulturou, což vlastně vyplývá i z jejího chápání národa. I když byl nacionalismus ČSL odlišné povahy než u HSL'S, vytvářel těžko zdolatelné překážky.

Socioekonomické části programu obou stran jsou postaveny na témže principu – křesťanském solidarismu. Programy se shodovaly i v otázce stavovského rozdělení společnosti a samosprávy jednotlivých stavovských organizací. Podobný názor měly i v hodnocení kapitalismu a socialismu. I do této oblasti ale vstupuje u HSL'S nacionalismus. Je zcela logické, že požadovala zlepšení neutěšené slovenské ekonomické situace. Jeden ze způsobů, kterým se ji lidé rozhodli řešit, byl požadavek odchodu českých zaměstnanců, a tak pod heslem Slovensko Slovákům po celé období útočili na Čechy pracující na Slovensku. Lék na špatnou ekonomickou a sociální situaci viděli v autonomii, neboť jen samotní Slováci znají nejlépe své problémy. ČSL si byla vědoma těžké situace, která na Slovensku panovala, a jako strana celostátní měla i ona zájem na jejím zlepšení. Řešení viděla v důsledném uplatňování v křesťanského solidarismu. V sociálních otázkách nenalezneme výraznější rozdíly. Zde strany víceméně vycházely z katolického učení. Základní myšlenka ideálního hospodářského zřízení je u ČSL i HSL'S zcela totožná. Přesto se i zde

objevují odlišnosti, které vyvěrají opět ze slovenského nacionalismu. Nebyly ovšem tak zásadní povahy, aby nemohly být překonány.

Poslední z námi sledovaných bodů bude zahraničněpolitický prostor. V této oblasti spojovala ČSL a HSL'S představa o zahraniční politice stojící na křesťanských základech. Ve svých názorech na zahraničně-politickou orientaci ČSR se však zcela rozcházejí. HSL'S stála v opozici vůči zahraniční politice vedené vládou a postoj ČSL se s ní shodoval. Nejvíce kritiky ze strany HSL'S sklídila smlouva se SSSR. ČSL neschvalovala tehdejší režim SSSR, ale ve smlouvě s ním viděla alespoň částečnou záruku bezpečnosti. Vztah k Polsku byl také protikladný. ČSL prohlašovala: „*Od Polska nemůžeme očekávat přátelství.*“¹²² HSL'S přátelství s Polskem neskrývaně budovala. ČSL hodnotila Společnost národů spíše kladně, HSL'S ji odsuzovala. ČSL pohrdala autoritativními režimy, HSL'S k nim vzhlížela s určitým obdivem. I když k úplnému vyostření těchto názorových rozdílů docházelo až v 30. letech, najít soulad v pohledech na zahraniční politiky by byl zcela jistě velký problém.

Obecně můžeme říct, že kromě náboženské, nacházíme ve všech dimenzích rozporů, které jsou založeny na nacionalismu HSL'S a jejím základním programovým bodem – autonomii. V jednotlivých dimenzích sledujeme různou intenzitu těchto rozporů, někde jsou dokonce programové požadavky obou stran totožné. Například v sociální politice a kultuře. Nicméně z uvedených faktů vyplývá, že spolupráce na základě programatiky těchto stran je téměř nemožná. Jak již bylo řečeno, v dílčích otázkách často nacházíme soulad, ale základní směřování námi zkoumaných stran je zcela protichůdné. Programové rozdíly tak překonaly i přání Vatikánu o vytvoření jednotného katolického bloku na půdě ČSR. Nejlépe se k možnému navázání pevné spolupráce vyjádřil Jan Šrámek, když řekl, že „*někteří by chtěli na tuto spolupráci přistoupit, ovšem nelze se řídit jenom kulturními zájmy. To nestačí, není-li shody v otázkách politických.*“

¹²² TRAPL, M.: *Politický katolicismus*, s. 125.

*Slováci jsou pro separatismus, my pro jednotný stát. Nemůžeme se snažit dělat jednu stranu a jeden parlamentní klub, neboť pro shodnou politiku musí být v zásadních věcech jednota.*¹²³ Ta v programatice ČSL a HSLŠ nebyla.

¹²³ TRAPL, Miloš: *Monsignore Jan Šrámek*. Olomouc 1995, s. 49–50.

ZÁVĚR

Cílem práce, který jsem si stanovila v úvodu této práce, mělo být představení programatiky ČSL a HSL'S v jednotlivých ideologických dimenzích, tak jak je formuloval politolog Arend Lijphart a následně je porovnat. Tomuto cíli bylo uzpůsobeno i ročlění práce.

Na začátku práce jsem se krátce zabývala teorií Arenda Lijpharta o ideologických dimezích. Z nich jsem vybrala dimenzy podpory režimu, náboženkou, kulturně-etnickou, socioekonomickou a zahraničně-politickou dimenzi. V jejich rámci jsem se následně pokusila nastínit základní programové požadavky ČSL a poté HSL'S. Vzhledem k rozsahu práce jsem reflektovala pouze základní programové body těchto stran v daných oblastech.

Důležitou součástí práce je kapitola věnovaná postavení katolické církve v meziválečném období. Zde jsme sledovali vývoj pozic církve v ČSR, který měl vliv na námi sledované strany. Nejenom, že přispěl k jejich krátkodobé spolupráci, ale zčásti ovlivnil i jejich programatiku. Strany reflektovaly oslabení moci církve a ve svých programech formulovaly požadavky, které měly vést k posílení jejich pozic ve společnosti.

Následovala kapitola věnovaná pouze ČSL, dle které jsem stanovila základní body jejího programu. Patří mezi ně: státoctvornost, kladný postoj k demokracii, obrana katolické církve a církevního školství. V hospodářství je to prosazování křesťanského solidarismu a u zahraniční politiky představa, že má stát pevně na křesťanských základech. Měla být tedy vedena v duchu křesťanské solidarity, lásky a snášenlivosti. V kapitole zabývající se jen HSL'S se do popředí dostává základní kámen jejího programu: autonomie Slovenska. Mezi další základní programové prvky řadím: ochranu církve, církevního školství a svébytnosti slovenské kultury. U HSL'S se také setkáváme s křesťanským solidarismem i s názorem, že v zahraniční police by měly být uplatňovány křesťanské zásady.

Poté co jsem definovala základní principy a stručně uvedla jejich uplatňování v politické praxi, staly se předmětem komparace v závěrečné kapitole. Zde byla podrobena zkoumání hypotéza, že základní programové požadavky bránily Československé straně lidové v realizování pevné vzájemné spolupráce s Hlinkovou ľudovou stranou v meziválečném období. V dimenzi podpory režimu a v zahraničně-politické jsem našla tak podstatné rozdíly, že jejich překonání je značně nereálné. Pravděpodobnost, že by se některá ze stran vzdala zásad uplatňovaných v oblasti podpory režimu a vztahu ke státu, je téměř nulová. V kulturně-etnické a socioekonomické dimenzi najdeme společné prvky, do popředí se ale i v těchto oblastech dostává nacionalismus a s ním spojený požadavek autonomie. Jedinou dimenzí, která by se mohla stát podkladem pro spolupráci, zůstává dimenze náboženská.

Mnou stanovenou hypotézu se tedy podařilo do jisté míry potvrdit. Většina základních programových požadavků ČSL a HSL'S nemohla vést k uzavření spojení. A ty požadavky, které by se mohly stát jednotícím prvkem, nebyly natolik silné, aby překonaly odlišné stanoviska k autonomii Slovenska či k zahraniční politice.

V úvodu této práce jsem uvedla, že nebude brán zřetel na osobní antipatie a mocenské ambice. Tyto kritéria by se tak mohly stát jádrem dalšího studia problematiky vztahů mezi ČSL a HSL'S. Tato studie by se měla zabývat vývojem vztahu předsedů stran Andreje Hlinky a Jana Šrámka a stanovit, jaký vliv měly jejich osobní antipatie na možnost spolupráce jejich stran. Předmětem dalšího výzkumu by se měla stát opět programatika ČSL a HSL'S. Jak jsem uvedla výše, nebylo možno v rámci této práce se detailně zabývat jednotlivými oblastmi politické činnosti těchto stran. Jsou zde ovšem stanoveny základy, na kterých by mohl probíhat podrobnější výzkum této problematiky.

PRAMENY A LITERATURA

PRAMENY

Tištěné

Československá strana lidová ve své práci a úkolech. Praha 1937.

DOLEŽAL, Josef: *Politická cesta českého katolicismu 1918–1928.*
Praha 1928.

DOSTÁLEK, Jan: *Náš cíl.* Praha 1933.

FUČÍK, Tomáš: *Čsl. strana lidová, její program a cíle.* Brno 1933.

KRATOCHVÍL, Josef: *Katolicismus a sociální otázka.* Brno 1934.

KRATOCHVÍL, Josef: *Křesťanský solidarismus.* Brno 1935.

Národní shromáždění Republiky Československé v prvním desetiletí.
Praha 1928.

Obnova lidské společnosti. Program a zásady Československé strany lidové v Čechách. Praha 1920.

Ročenka Československé strany lidové. Brno 1928.

SIDOR, Karol: *Andrej Hlinka 1864–1926.* Bratislava 1934.

ŠTYCH, Jaroslav: *Rozluka církve od státu.* Praha 1919.

ŽAMPACH, František Method: *Přehled dějin Československé strany lidové*. Brno 1933.

Noviny a časopisy

BOHUSLAV, Ľudomil: *Naše smernice*. Slovenské ľudové noviny, 11, 1920, č. 19, 7. 5., s. 1.

BUČEK, Matej: *Čo chce ľudová strana?* Slovák, 2, 1920, č. 2, 6. 1., s. 1.

BUDAY, Jozef: *Naše ústavné zákony*. Slovák, 2, 1920, č. 40, 6. 3., s. 2.

JURIGA, Ferdiš: *Jadro Slovenskej otázky*. Slovenské ľudové noviny, 11, 1920, č. 45, 12. 11., s. 1.

Prvý rok. Slovák, 2, 1920, č. 1, 3. 1., s. 1.

Reč A. Hlinky povedaná dňa 10. nov. v parlamente pražskom. Slovenské ľudové noviny, 11, 1920, č. 46, 19. 11., s. 2.

TISO, Josef: *Bud'me ľudákmi – ale opravdivými*. Slovák, 5, 1924, č. 3, 20.1., s. 2.

Internetové zdroje

Národní shromáždění československé 1918–1920.

In: Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna,
<http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/024schuz/s024002.htm>

(20. 2. 2008)

LITERATURA

BARTLOVÁ, Alena: *Andrej Hlinka*. Bratislava 1991.

BARTLOVÁ, Alena: *HSL'S v roku 1935, bohatom na doležité politické udalosti*. Historický časopis, 54, 2006, č. 4, s. 631–652.

BUTLER, David – PENIMAN, Howard – RANNEY, Austin (Edd.): *Democracy at the Polls: A Comparative Study of Competitive National Elections*. Washington–London 1981.

BYSTRICKÝ, Valerián: *Zahraničnopolitické koncepcie politických strán na Slovensku koncom tridsiatych rokov 20. storočia*. Historický časopis, 48, 2000, č. 2, s. 257–282.

Český politický katolicismus 1848–2005. Brno 2008.

DANĚK, Břetislav – SLEZÁKOVÁ, Alena: *70. výročí zrodu ČSR a vznik ČSL*. Praha 1988.

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti I. Bratislava 1998.

Dokumenty slovenskej národnej identity a štátnosti II. Bratislava 1998.

FIALA, Petr: *Katolicismus a politika*. Praha 1995.

FIALA, Petr – STRMISKA, Maxmilián: *Teorie politických stran*. Brno 1998.

FIALA, Petr: *Laboratoř sekularizace*. Brno 2007.

GEBHART, Jan – KUKLÍK, Jan: *Velké dějiny zemí Koruny české XV.a.* Praha – Litomyšl 2006.

HALAS, František X: *Fenomén Vatikán.* Brno 2004.

HARNA, Josef – KAMENEC, Ivan: *Na společné cestě.* Praha 1988.

HLEDÍKOVÁ, Zdeňka a kol.: *Traditio et cultus.* Praha 1993.

HOENSCH, Jörg K.: *Slovensko a Hitlerova východní politika.* Bratislava 2001.

JANČÍK, Drahomír: *Andrej Hlinka – „tvůrce“ či „zrádce“ republiky?.* Historický obzor, 2, 1991, č. 2, s. 38–45.

CHMEL, Rudolf (ed.): *Slovenská otázka v 20. století.* Bratislava 1997.

KADLEC, Jaroslav: *Přehled českých církevních dějin 2.* Praha 1991.

KÁRNÍK, Zdeněk: *České země v éře První republiky (1918–1938), 1. Vznik, budování a zlatá léta republiky.* Praha 2000.

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII.* Praha–Litomyšl 2000.

KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIV.* Praha–Litomyšl 2002.

KONÍČEK, Jiří: *Modus vivendi v historii vztahů Svatého stolce a Československa.* Olomouc 2005.

KOPEČEK, Lubomír: *Demokracie, diktatury a politické stranictví na Slovensku*. Brno 2006.

KORDIOVSKÝ, Emil a kol.: *Politické strany a spolky na jižní Moravě*. Mikulov 1993.

KRAJČOVIČOVÁ, Natálie: *Jeden, či dva národy? Dilema slovenskej politiky po vzniku ČSR*. Česko-slovenská historická ročenka, 4, 1999, s. 97–110.

KRAMER, Juraj: *Slovenské autonomistické hnutie v rokoch 1918–1929*. Bratislava 1962.

KUBÁT, Jaroslav (ed.): *O ľudáckém fašismu*. Praha 1956.

LETZ, Róbert – MULÍK, Peter – BARTLOVÁ, Alena (Edd.): *Slovenská ľudová strana v dejinách 1905–1945*. Martin 2006.

LEV XIII.: *Rerum novarum*. Olomouc 1946.

LIPSCHER, Ladislav: *Ľudácká autonómia – Iluzie a skutočnosť*. Bratislava 1957.

LIPTÁK, Ľubomír: *Politické strany na Slovensku: 1860-1989*. Bratislava 1992.

LUKEŠ, Bohumil: *Historie křesťanské demokracie ve středoevropském prostoru: Československá strana lidová*. Jihlava 2002.

MALÍŘ, Jiří – MAREK, Pavel a kol.: *Politické strany. Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu 1861–2004. Díl I. Období 1861–1938*. Brno 2005.

MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu*. Rosice u Brna 2000.

MAREK, Pavel (ed.): *Tisk a politické strany*. Olomouc 2001.

MAREK, Pavel: *Církevní krize na počátku první Československé republiky (1918–1924)*. Brno 2005.

MAREK, Pavel – HANUŠ, Jiří (Edd.): *Osobnost v církvi a politice: čeští a slovenští křesťané ve 20. století*. Brno 2006.

MAREK, Pavel (ed.): *Teorie a praxe politického katolicismu 1870–2007*. Brno 2008.

PEHR, Michal a kol.: *Cestami křesťanské politiky: biografický slovník k dějinám křesťanských stran v českých zemích*. Praha 2007.

PEKNÍK, Miroslav a kol.: *Pohľady na slovenskú politiku*. Bratislava 2000.

Politický katolicismus v nástupnických státech Rakousko-Uherské monarchie v letech 1918–1938. Olomouc 2001.

RYCHLÍK, Jan: *Češi a Slováci ve 20. století. Česko-slovenské vztahy 1914–1945*. Bratislava 1997.

SIDOR, Karol: *Slovenská politika na pode pražského snemu 1918–1938*. Bratislava 1943.

TRAPL, Miloš: *Politika českého katolicismu na Moravě 1918–1938*. Praha 1968.

TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a Československá strana lidová v Československu v letech 1918–1938*. Olomouc 1990.

ZEMKO, Milan – BYSTRICKÝ, Valerián (Edd.): *Slovensko v Československu (1918-1939)*. Bratislava 2004.